
GEOGRAFICKÝ ČASOPIS

59

2007

4

Alena Rochovská, Matej Blažek**, Martin Sokol****

AKO ZLEPŠIŤ KVALITU GEOGRAFIE: O DÔLEŽITOSTI KVALITATÍVNEHO VÝSKUMU V HUMÁNEJ GEOGRAFII

A. Rochovská, M. Blažek, M. Sokol: Adding quality to geography: on the importance of qualitative research in human geography. *Geografický časopis*, 59, 2007, 4, 3 tabs., 115 refs.

This article aims to highlight the importance of qualitative methods in geographical research. It argues that qualitative methods offer important opportunities for improving research in human geography. For this reason, qualitative approaches have received much attention in Western geographical theory and practice. This is demonstrated through the examination of a series of paradigmatic shifts and illustrated with examples from geographical practice. While acknowledging that qualitative research is not without its problems, the article argues that Slovak geography has a lot to gain from embracing qualitative research much more fully. With this aim in mind, the article offers a description of selected qualitative methods including interviews, focus groups, action research, case studies, observation and the analysis of textual and visual material. In addition to this, we also discuss the use of these methods in various geographical research contexts using recent examples from Western geographical practice. While in the paper we emphasize the importance of qualitative research approaches, we also discuss the problems of qualitative data collection/construction, the issue of subjectivity and the challenges related to the ethics of qualitative research.

Key words: qualitative research methodology, methods, geography, subjectivity, ethics

* Katedra humánnej geografie a demogeografie PF UK, Mlynská dolina 1, 842 15 Bratislava, rochovska@fns.uniba.sk

** School of Geography, Politics and Sociology, University of Newcastle Upon Tyne, NE1 7RU, Newcastle Upon Tyne, UK, matej.blazek@newcastle.ac.uk

*** Department of Geography, Queen Mary, University of London, E1 4NS, UK, m.sokol@qmul.ac.uk

ÚVOD

Úvod predloženého článku začneme slovami českých kolegov, ktoré azda najvýstižnejšie charakterizujú súčasný stav (aj) slovenskej humánnej geografie: “objektom štúdia súčasnej geografie sa stáva celá škála spoločenského života, ktorá nie je a priori obmedzená na javy a procesy vyznačujúcimi sa výraznou priestorovou dimenziou. Obrábanie dostupných štatistických dát do kartogramov a modelov znázorňujúcich a generalizujúcich priestorovú distribúciu ustúpilo snahám o identifikáciu, analýzu a riešenie skutočných spoločenských problémov” (Sýkora a Pavlínek 1993).

Slovenská humánna geografia, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou širšieho prúdu spoločenských vied, si postupne adoptovala nové predmety výskumu, venuje sa novým témam; z mnohých možno spomenúť chudobu, kvalitu života, procesy globalizácie a analýzy menšín v spoločnosti. Tieto zmeny zákonite prinášajú aj nevyhnutnosť používania nových metodických postupov a techník. Humánna geografia v svojej histórii dokázala pri riešení svojich výskumných otázok pomerne úspešne identifikovať a využiť mnohé štatistické postupy. Naproti tomu možno tvrdiť, že stále pozorujeme veľmi skromné využívanie kvalitatívnych metód, nevraviac o ich teoretickom rozpracovaní. Na druhej strane treba uznať, že podobná situácia je aj v ostatných spoločenských vedách. Napríklad v našom prostredí nachádzame iba minimum literatúry zaoberajúcej sa kvalitatívnymi metodologickými postupmi. Dôležitejšou otázkou ako nevyužívanie je ale ochota humánnej geografie prijať do svojho aparátu možnosti tohto metodologického prístupu.

Je nesporné tvrdenie, že v medzinárodnom kontexte možno kvalitatívny výskum v súčasnosti považovať za dôležitú a neoddeliteľnú súčasť geografického bádania. Množstvo teoretickej literatúry aj empirických príkladov možno nájsť najmä v anglo-americkej literatúre. Štúdie v rámci slovenskej geografickej literatúry, ktoré by zdôrazňovali dôležitosť kvalitatívneho metodologického prístupu, sú žiaľ skôr ojedinelými výnimkami (Blažek a Rochovská 2006¹, Matlovič 2006, Kasala 2007). Zriedkavo, hoci v poslednom období, stále častejšie možno nájsť v konkrétnych výskumoch príklady využívania niektorých kvalitatívnych metód, najčastejšie metódu rozhovorov. Naším želaním a očakávaním je, aby si kvalitatívne metódy našli svoje pevné miesto v rámci (možno nielen humánnej) geografie na Slovensku a stali sa tak neoddeliteľnou súčasťou geografických výskumov, a tým zvýšili jeho kvalitu a dosah.

Hlavným cieľom tohto príspevku je predstaviť základné tézy kvalitatívneho výskumu, zhodnotiť ich opodstatnenosť v humánnej geografii, najmä poukázaním na ich vývoj v rámci výskumu v západnej geografii z hľadiska používaných výskumných metód. V článku argumentujeme, že v rámci používaných metód v svetovej humánnej geografii kvalitatívne metódy prevládajú. Našou snahou je priblížiť tieto metódy slovenskému geografickému publiku, podnietiť geografov k úvahám o potrebe a opodstatnenosti kvalitatívneho výskumu. Sme presvedčení, že má zmysel poučiť sa z vývoja v západnej geografii osvojením si niektorých techník výskumu, v slovenskej geografii zatiaľ nepoužívanými.

¹ Základné princípy kvalitatívneho výskumu so zameraním na feministický prístup boli publikované v knihe *Feministické geografie* (2006).

V úvodnej časti článku sa najprv snažíme o definovanie kvalitatívnych metód pričom čerpáme z poznatkov najmä sociologickej a zahraničnej geografickej literatúry, kde sa kvalitatívny výskum používa často a má dlhú tradíciu. Následne sa venujeme používaniu kvalitatívnych metód v samotnej geografii. Poukážeme na pridanú hodnotu kvalitatívneho výskumu, ale aj na problémy, ktoré sú s používaním týchto metód spojené. Teoretické informácie sú v druhej polovici článku doplnené popisáním, objasnením a vysvetlením jednotlivých typov kvalitatívnych metód a metodických postupov a uvedením príkladov ich použitia v konkrétnej výskumnej praxi. Jednou z výziev realizovania kvalitatívneho výskumu je spracovanie dát získaných za pomoci kvalitatívnych metód. Preto sa tiež zaoberáme problematikou kvalitatívnych dát, konkrétne ich konštrukciou a analýzou a s nimi súvisiacou otázkou subjektivity výskumníka. V samostatnej kapitole zdôrazňujeme otázku etiky, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou hodnotného kvalitatívneho výskumu.

Našou snahou v predložennom texte nie je vyzdvihovať kvalitatívny výskum ako jediný správny. Osvojenie si nových metodologických prístupov a konkrétnych metód pomôže lepšej integrácii geografie do prúdu spoločenských vied, pretože sme presvedčení, že geografia má nezastupiteľné miesto v budovaní spoločenskej teórie. Sklbením kvalitatívnych a kvantitatívnych metód môžeme dospieť k tvorbe čo najlepšieho výskumu, čo si myslíme, že tvorí podstatu existencie vedy ako takej, pokúšať sa pochopiť všetko, čo je súčasťou ľudskej skúsenosti.

ČO JE TO KVALITATÍVNY VÝSKUM?

Pri štúdiu vedeckých publikácií (najmä zahraničných) sa možno stretnúť s kvalitatívnym výskumom v mnohých oblastiach spoločenských vied: v sociológii, antropológii (kultúrnej alebo sociálnej), kultúrnych štúdiách, psychológii, ale aj v sociálnej práci či v humánnej geografii. Niektoré vedné disciplíny si pritom kvalitatívne metódy osvojili viac ako iné.

Čo kvalitatívny výskum odlišuje od kvantitatívneho, prečo by mal tvoriť nevyhnutnú súčasť spoločenskovedného skúmania? Na tieto, ale aj iné otázky sa pokúsime zodpovedať v nasledujúcich častiach článku. Aby sme čo najlepšie porozumeli kvalitatívnym metódam, v ďalšej časti príspevku sa venujeme definovaniu a dichotómiám, keď porovnáваме oba metodologické postupy – kvalitatívne aj kvantitatívne.

Definovanie

Austrálsky geograf Hay (2000) v širšom zmysle *kvalitatívny výskum* dáva do súvislosti s objasňovaním (vysvetľovaním) ľudskeho prostredia a ľudských skúseností v rámci širokej škály prístupov ku skúmanej realite. Pojem „výskum“ v tomto ponímaní zahŕňa celý proces – od definovania výskumnej otázky až po analýzu a interpretáciu. Oveľa špecifickejším termínom pre konkrétny použitý výskumný postup je „metóda“.

Vidich a Lyman (1994) pod pojmom *kvalitatívne* kladú dôraz na procesy a významy, ktoré nie sú presne merané (ak vôbec) či vyšetrené v termínoch kvantity, množstva, intenzity či frekvencie. Naproti tomu sa sústreďujú na sociálne konštruované prostredie reality, intímny vzťah medzi výskumníkom a tým, čo skúma a situačnými obmedzeniami tohto prístupu.

Strauss a Corbin (1999) definujú kvalitatívny výskum ako výskum, ktorého výsledky nie sú dosahované štatistickými procedúrami alebo inými spôsobmi kvantifikácie. Práve spomínaný rozdiel (využitie kvantitatívneho vyjadrenia jazykov) však podľa Gavoru (2006) vôbec nie je najpodstatnejší, je ním skôr zviazanie s filozofickým zázemím, ktorým je v prípade kvantitatívneho výskumu najmä *pozitivismus*, v prípade kvalitatívneho najmä *sociálny konštruktivismus*. V praxi to znamená, že oproti objektívnemu svetu s univerzálnymi vlastnosťami, ktoré dokážeme odhaliť (vrátane kauzálnych vzťahov medzi nimi), stoja svety rôznych sociálnych realít, kde namiesto odhaľovania volíme interpretáciu a namiesto zákonitostí a zovšeobecnenia reprezentácie dynamických konštruktov reality. Kvalitatívny výskum tak nie je iba odlišným súborom nástrojov zberu, analýzy a interpretácie dát, je to predovšetkým „špecifický prístup k skúmanej realite“ (Gavora 2006).

Pojem kvalitatívny výskum môžeme chápať z dvoch pohľadov. Nevylučuje totiž napríklad kvantifikáciu získaných údajov, ktoré sú ale následne analyzované kvalitatívne. Rovnako tak je bežná klasifikácia dát štatistickou analýzou, hoci tieto mohli byť zozbierané postupom zviazaným s kvalitatívnou metodológiou². Pod pojmom kvalitatívny výskum tak budeme chápať predovšetkým postupy založené na „kvalitatívnej“, resp. „neštatistickej“ analýze, hoci táto môže byť kombinovaná s kvantitatívnymi údajmi a postupmi, napríklad na overenie záverov vyplývajúcich z kvalitatívnej analýzy, či môže sama ilustrovať či vyjasňovať kvantifikované výsledky výskumu.

Dichotómia

Väčšina výskumníkov (viď. napr. Kusá 2005a,b, Silverman 2005) považuje ostré oddeľovanie kvantitatívneho a kvalitatívneho výskumu v zmysle metafory *paradigmatickej vojny* (Kusá 2005a) za prekonané. Okrem nebezpečenstva väčšiny „vyostrených“ dichotómií ako takého treba poznamenať, že cieľom oboch výskumných táborov je predovšetkým robiť čo najlepší výskum. Na jednej strane treba pri voľbe metodológie rešpektovať kritériá výskumu a samotnú výskumnú tému a podľa toho sa rozhodovať, na druhej strane existujú postupy kombinujúce obidva základné metodologické pohľady. Je ale pravdou, že tieto postupy sú pomerne neprebádané, izolované a výsledkom „prímeria“ oboch táborov je okrem spoločnej snahy aj významnejší posun v teórii kombinovania oboch postupov. Kusá ale uvádza, že rovnako ako nemožno chápať kvantitatívnu metodológiu ako prísne byrokratickú (či dokonca synonymicky označovanú ako pozitivistickú), tak isto je ilúziou aj vnútorná homogenita kvalitatívneho výskumu. Ten naopak často tápe v paradigmatických sporoch a rozmanitosti teoretických východísk.

Kusá (2005b) uvádza dve podstatné zložky rozdielností medzi kvantitatívnym a kvalitatívnym výskumom. Kým kvantitatívni výskumníci pracujú s početnými vzorkami, hľadajúc sadu rozdielov vyplývajúcich z analýzy dát, snažiac sa objaviť týmto spôsobom ďalšie rozdiely, kvalitatívny výskum sa naproti tomu obracia na opis organizácie javu, histórie udalostí. Snahou nie je doká-

² Štatistickej analýze kvalitatívnych priestorových dát sa v slovenskom prostredí venoval Bezák (1994).

zat' „nepochybnú existenciu určitého vzťahu, ale opísať systém vzťahov a ukázať, ako sa veci prepájajú do siete vzájomného vplyvu, podpory či vzájomnej závislosti.“ Pri terénnom výskume je možné vidieť priame skutočnosti vecí, netreba uvažovať o ich latentných premenných a podobne. Zosieťovaný opis môže výskumník urobiť práve preto, že „tam bol“.

Druhý rozdiel spočíva v objeme a kvalite údajov, ktoré možno získať. Pri kvantitatívnych metódach sú vopred známe všetky druhy informácií, ktoré možno získať. Ich analýza poskytuje priestor na skúmanie nových, prekvapivých vzťahov medzi meranými jednotkami, ale nie na samotné objavenie sa nových, neznámych údajov. Kvalitatívny výskum je naproti tomu otvorenejší voči novým či nepredvídaným údajom. Tým, že výskumník pri pozorovaní zaznamenáva čo vidí a počuje (často aj s rizikom bezcennosti), do svojich konceptov môže dostať úplne nové pohľady a javy.

Detailnejšie odlišenie preferencií, črt či rozdielov v kvalitatívnom a kvantitatívnom výskume uvádzame v tabuľke 1. Z nej je evidentné, že mnohé znaky sú príbuzné pre oba typy výskumu a nemožno hovoriť o ostrej dichotómii. Taktiež mnohé z charakteristík sú diskutabilné a spochybniteľné (napríklad jednoduchá

Tab. 1. Črty a preferencie v kvalitatívnom a kvantitatívnom výskume

Kvalitatívny výskum	Kvantitatívny výskum
Existuje množstvo holistických, ľudmi konštruovaných realít	Existuje jedna realita mimo nás, skladajúca sa z častí
Vytváranie situovaných interpretácií a popisov zaangažovaným výskumníkom. Deje sa to odhaľovaním a rozvíjaním dát a ich precíznou deskripciou (ako ich vzťahov)	Vytváranie ahistorických zovšeobecnení neutrálnym výskumníkom. Tento proces sa deje redukciami dát a hľadaním ich kauzality
Preferujú sa kvalitatívne dáta – analýza slov, obrazov, ...	Preferujú sa kvantitatívne dáta – čísla
Preferujú sa prirodzené sa vyskytujúce dáta – výsledky pozorovania, neštruktúrované interview	Využitie štandardizovaných, schématisovaných údajov – experiment, štruktúrované interview
Naturalistický výber – prirodzené prostredie, udalosti	Náhodný výber, nevšima si kontexty konania jednotlivcov
Intenzívny charakter	Extenzívny charakter
Skúmajú sa skôr významy	Skúma sa skôr správanie
Odmietnutie pozitívizmu ako filozofickej domény	Pozitívizmus (a príbuzné filozofické smery – logický pozitívizmus, kritický racionalizmus, analytická filozofia) ako filozofická doména
Odmietnutie prírodných vied ako východiskového modelu	Prírodné vedy ako možný (a častý) východiskový model
Ponorenie sa do každodenného života, exploračný javov vedúcich k operačným situovaným hypotézam	Jednorázová epizóda, konštrukcia, verifikácia teórií a hypotéz
Zohľadnenie pozície jednotlivcov a sociálne definície situácie, idiografický, resp. interpretatívny prístup	Operačné definovanie kategórií skúmania, nomotetický prístup
Cyklický/interaktívny priebeh – súbežnosť fázy zberu, interpretácie, overovania a tvorby záveru	Lineárny charakter výskumného procesu
Otvorený a pružný plán výskumu	Pevne určený výskumný postup
Použiteľný pre viacero paradigiem a vedeckých disciplín	Použiteľný pre viacero paradigiem a vedeckých disciplín
Metódy sú zakotvené, induktívne, subjektívne, flexibilné, mäkké, ...	Metódy sú abstraktné, deduktívne, objektívne, fixné, tvrdé, ...

Poznámka: Upravené autormi podľa Silvermana (2005), Kusej (2005b), Ondrejoviča (2006) a Gavoru (2006).

induktívnosť v kvalitatívnom prístupe je rovnako neužitočná ako číry deduktívno-hypotetický prístup v kvantitatívnom).

Podľa Vidicha a Lymana (1994) sa kvalitatívny výskum snaží odhaliť ako sociálna skúsenosť a prežívanie vytvára (proces genézy) a aké významy konotácie má. Naproti tomu kvantitatívne poňatie sa zaoberá meraním a analýzou vzťahov medzi premennými a menej sa venuje procesom. Podľa citovaných autorov sa oba prístupy k výskumu snažia robiť *rovnakú vec odlišne*, pričom túto odlišnosť vyjadrujú v piatich bodoch:

1. *vzťah k pozitívizmu* – zatiaľ čo pozitívizmus predpokladá existenciu reality, ktorá je študovateľná, uchopiteľná a pochopiteľná, východisko postpozitívizmu a interpretacionizmu tvrdí, že realitu nemôžeme pokladať za porozumiteľnú, ale iba približiteľnú. Pozitívizmus si dôrazne prisvojil kvantitatívne postupy, kým kvalitatívne techniky boli čiastočne v rámci pozitívizmu chápané ako menej rigorózne. Až v 90-tych rokoch identifikovali dvaja z autorov zakotvenej teórie (Strauss a Corbin 1999) vlastné chápanie v postpozitivistických pozíciách, spoľahnúť sa na kombináciu viacerých metód so snahou uchopiť z reality tak veľa, ako je len možné,
2. *prijatie postmodernej vnímanosti* – hoci oba prístupy sa zväčša snažia o ohodnotenie, „zrigoróznenie“ a validáciu svojich postupov³, akceptácia postmodernistického a postštrukturalistického prístupu k objektívnej pravde (tvrdiac, že pozitivistické metódy nie sú lepšie ani horšie, jednoducho hovoria o inej pravde), je však rôzna. Kvalitatívny výskum je všeobecne náchylnejší ku kritike rigorózných, validujúcich postupov v zmysle, že ak sa pokúsime nájsť „dostatočné“ kritériá pravdy, nevyhnutne umlčíme iné hlasy, hlasy zamlčaných kritérií,
3. *zachytenie individuálneho pohľadu* – obe perspektívy sa snažia o zachytenie individuálneho pohľadu. Kým kvalitatívny výskum vidí východisko v detailných rozhovoroch a pozorovaniach, s cieľom dostať sa bližšie k skúmaným objektom, kvantitatívny výskum si vystačuje s perspektívami, ktoré sú vzdialené,
4. *skúmanie obmedzení každodenného života* – zatiaľ čo kvantitatívny výskum sleduje situácie abstrahované z každodennej reality a zaujíma sa o ich priamy charakter, kvalitatívny výskum konfrontuje veci v akcii, priamo v takomto existujúcom svete, bez premenných a vybraných modelových vzoriek,
5. *obhajoba bohatých opisov* – zatiaľ čo kvalitatívny výskum oceňuje široké opisy sociálneho sveta, kvantitatívna perspektíva sa takýmito detailmi zaoberá menej.

Hoci pojmy *kvalitatívne* a *kvantitatívne* by mali znamenať zastrešenie pre metódy výskumu, Guba a Lincoln (1994) upozorňujú, že v rámci základného rozdielu medzi jednotlivými skupinami metód je možné k obom pristupovať v rámci paradigiem. Takto, hoci jednotlivé prístupy sa budú líšiť z hľadiska vy-

³ Podľa autorov Baxter a Eyles (1996) by nemali existovať záväzné pravidlá kvalitatívneho výskumu, avšak mali by existovať kritériá charakterizujúce čestnosť, integritu a vierohodnosť dosiahnutých výsledkov a postupu pri kvalitatívnom výskume.

užitia kvantifikácie a podobne, z hľadiska *ontológie* (otázky foriem a podstaty reality), *epistemológie* (otázky vzťahu poznávajúceho a poznaného) a *metodológie* („cesty“ za poznáním), sa môžu približovať viac ako rôzne prístupy z rovnakej kategórie. Základné rozlíšenie spoločenskovedných paradigiem pre oba typy výskumov uvádzame v tabuľke 2.

Tab. 2. Paradigmatické prístupy k sociálnemu výskumu

Oblasť	Ontológia	Epistemológia	Metodológia
<i>Pozitivismus</i>	„naivný“ realizmus – „skutočná“, pochopiteľná realita	dualistická / objektivistická – hľadanie pravdy	experimentálna / manipulatívna – overovanie hypotéz
<i>Postpozitivismus</i>	kritický realizmus – „skutočná“ realita, ale iba nedokonalo a predpokladajúc poznateľná	modifikovaný dualizmus / objektivismus – hľadanie pravdepodobnej / približnej pravdy	modifikácia experimentu / manipulácie – spochybňovanie hypotéz, môže zahŕňať kvalitatívne metódy
<i>Kritická teória</i>	historický realizmus – virtuálna realita tvarovaná sociálnymi, politickými, kultúrnymi, ekonomickými, etnickými a rodovými hodnotami	transakčná / subjektivistická – hodnotové poznanie	dialogická / dialektická
<i>Konstruktivismus</i>	relativizmus – lokálne a špecificky konštruované reality	transakčná / subjektivistická – vytvárané poznanie	hermeneutická / dialektická

Zdroj: Guba a Lincoln (1994).

Výhody kvalitatívneho výskumu

Silverman (2005) uvádza päť základných problémov kvantitatívneho výskumu, na ktoré by sa kvalitatívny výskum mal snažiť priniesť odpoveď. Po prvé sa kvantitatívny výskum snaží o „čo najrýchlejšiu fixáciu výskumného priebehu“, ktorá skĺza do odtrhnutia od konkrétnych ľudí a prostredia. Preddefinovaná štandardizácia výskumného procesu sa stáva prioritnou a snaha ostať vo formálnych postupoch dostáva často prednosť pred reflexiou kontextu reality. Druhým problémom je svojvôľa pri definovaní premenných použitých v štatistickej analýze. Premenné, ako hlavné stavebné jednotky štatistického jazyka, sa v skutočnosti dôsledne neodvodzujú (a často ani odvodiť nedajú) z empirických skutočností, ani z analytických postupov, ale predstavujú výsledok akejsi intuície výskumníka, respektíve sú prebrané z iných príbuzných prác, často však bez (dôsledného a verifikovaného) preskúmania zmien kontextu situácie. Princípy exaktnej kvantitatívnej analýzy sa tak porušujú už pri konštrukcii analytických nástrojov. Obdobný nedostatok sa prejavuje pri prechode od nameraných štatistických korelácií smerom ku kauzálnym výrokom. Štatisticky zmeraná príbuznosť dvoch veličín sa tak do podoby definovania vecného charakteru tejto príbuznosti dostáva pomocou „práve tých procesov bežného uvažovania, ktorým sa veda snaží vyhnúť“. Kvantitatívny výskum tak často zapája v dôsledku nedostatku aparátu (predovšetkým odhaľujúceho príčinné vzťahy) opäť intuitívne, „nevedecké“ uvažovanie, namiesto využitia iných (nekvantitatívnych) po-

stupov. Štvrtý problém súvisí s kvantifikáciou ťažko merateľných javov, ako sú delikvencia a inteligencia. Problematika definície premenných sa následne totiž prejavuje i v zavedení neregistrovaných hodnôt, ktorých výpovedná hodnota nie je analyticky overená, ani empiricky zdôvodnená. Predstavuje tak sociálny konštrukt v rozpore s kritériami kvantitatívnych postupov. Piata kritika nadväzuje na lineárny proces kvantitatívneho výskumu, čiže preddefinovaný postupný sled krokov, do ktorých sa vkladajú číselné údaje. Silverman kritizuje proces vyvíjania čisto deduktívnych hypotéz zo štatistických údajov, keďže tento sa stáva formálno-mechanickou záležitosťou (algoritmom), nereflektujúc komplikovanosť a dynamiku sociálneho kontextu. Na druhej strane pri induktívno-empirickom prístupe generovania hypotéz z údajov môže štatistika zlyhať, keďže naráža na problémy reprezentatívnosti (abstrahovaná realita) a reprezentácie (preddefinovanie tohto segmentu). Kvalitatívny výskum napriek tomu poskytuje bohatšie možnosti na nelineárny výskumný proces, vždy reflektujúc kontext, už dosiahnuté výsledky a akútnu dynamiku skúmaných javov.

Ešte niečo treba dodať k teoretickému prístupu kvalitatívneho bádateľa. Zatiaľ čo kvantitatívny výskumník by sa mal uspokojiť s prísne štandardizovaným procedurálnym postupom zberu údajov a vnemov, ktoré môže zakomponovať do svojej práce, pričom angažovanosť iných osôb je možná iba v rámci teórie hodnotovej neutrality výskumu (ostáva tak iba ich kompetencia pre vybranú kvantitatívnu techniku), kvalitatívny výskum poskytuje výskumníkovi väčšiu voľnosť. S dôrazom na vlastnú skúsenosť akceptuje zdroje údajov aj mimo štandardizovaných procesov zberu údajov, teoretické vnemy prichádzajú nielen z odbornej, ale aj populárnej, či dokonca bulvárnej literatúry, z každodennej interakcie aj mimo odbornej obce, atď.

Druhým zvláštnym aspektom kvalitatívneho výskumu je poradie výskumných fáz, kde tvorba teórie (ako uceleného myšlienkového konceptu, ktorý je v niektorých situáciách užitočný viac, v iných menej) sa deje až súbežne so zberom dát a ich analýzou. Zatiaľ čo v kvantitatívnom výskume výskumník vstupuje do výskumného procesu s naformulovanou hypotézou, ktorú verifikuje či falzifikuje, v kvalitatívnom výskume by teória mala byť striktné späť s konkrétnou realitou.

Otázku významu kvalitatívneho výskumu v humánnej geografii môžeme načrtnúť na pozadí diskusií o procesuálnej podstate geografie. V prvom rade treba opäť zdôrazniť, že v prípade porovnania kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu (a ešte viac zdôraznením neostrých a často hybridných hraníc medzi dvoma krajnými polohami) nemôžeme hovoriť o „lepšej“ či „horšej“ variante. Žiaduci charakter výskumu je v prvom rade závislý na výskumnom probléme a následne na aspektoch ako technické možnosti výskumu či zámery podopierajúce výskum. V tomto zmysle Matlovič (2006) pri pomerne širokej syntetickej konceptualizácii povahy geografie jednoznačne zdôrazňuje pragmatický charakter preferencií výskumného procesu v závislosti od riešenej problematiky. Pokiaľ geografické bádanie za svoj cieľ prijme porozumenie socio-priestorových procesov a kontextov a ako kritérium žiadaného poznania si vytýči rešpekt k hĺbkovým a detailným podobám skúmaných javov, kvalitatívny výskum pravdepodobne predstavuje vhodný (a možno nevyhnutný) aparát geografického výskumu.

Problémy kvalitatívneho výskumu

Hoci možno hovoriť o prudkom rozmachu, v niektorých prúdoch až o “ortodoxii”, čo je pojem, ktorý použil Crang (2002), ktorý upozorňuje na jeden z kľúčových momentov využívania kvalitatívnych metód. Zdôrazňuje, že hoci (predovšetkým, ale nielen) v kultúrnej a sociálnej geografii pod vplyvom viacerých kritických prúdov (najmä feminizmus, ale aj postkolonializmus a postštrukturalizmus) došlo k prehodnoteniu procesu tvorby vedeckého poznania a táto reflexia nadviazala na kritickú reflexiu vedeckej metodológie pôvodom v kvalitatívnom výskume, takýto kritický postoj nie je bezvýhradný a má svoje limity. Predovšetkým kvalitatívny výskum často nevyhovuje požiadavkám pri objednávkach zo strany vládnych či súkromných zdrojov, a tak už samotné snahy pri dotovaní tréovania nových výskumníkov sa orientujú na kvantitatívne zamerané zdroje. V mnohých oficiálnych kruhoch sa kvantitatívny výskum stále spája s predstavou spoľahlivosti a transparentnosti, zatiaľ čo kvalitatívny výskum sa svojou subjektívnou povahou (a často je dôvod aj priamo v jeho kriticky zameranej povahe) považuje za nedostatočne dôveryhodný. Naším cieľom však nie je na tomto mieste zaoberať sa obhajovaním či kritizovaním charakteru jednej či druhej metodologickej stratégie. Skôr by sme chceli upriamiť pozornosť na potrebu vyváženého a dôsledne sebareflexívneho (self-reflexive) výskumného postupu v humánnogeografickej praxi.

Ako problematická súčasť kvalitatívneho výskumu býva často kvalifikovaná aj subjektivita verzus objektivita a význam pozície výskumníka pri procese výskumu. Tejto časti sa podrobnejšie venujeme v samostatnej kapitole v závere článku.

KVALITATÍVNY VÝSKUM V GEOGRAFII

História kvalitatívneho výskumu v geografii

Históriu kvalitatívneho (geografického) výskumu možno posudzovať z dvoch pohľadov. Podľa prvého pohľadu by bolo možné vnímať výrazný nástup používania kvalitatívnych metód ako protiklad a reakciu na kvantitatívny výskum, ktorý dominoval v anglo-americkom geografickom výskume najmä v 60-tych rokoch minulého storočia. V tom období bola západná geografia v područí tzv. „kvantitatívnej revolúcie“ (quantitative revolution). Hľadanie vedeckých prístupov ku skúmaniu geografických fenoménov v spojení s nástupom nových technológií, konkrétne počítačového spracovania dát, viedlo ku vzniku tzv. vedy o priestore, resp. „priestorovej vedy“ (spatial science). Priestorová veda hľadala s použitím matematických modelov prenesených do geografického priestoru „vedecké“ zákonitosti aplikovateľné na akékoľvek geografické javy. V britskej geografii sú napr. takéto postupy výrazne zastúpené v prácach Haggetta a Chorleyho (pozri napr. Chorley a Haggett 1967, Haggett a Chorley 1969). Avšak postupné uvedomovanie si limitov kvantitatívnej geografie, najmä to, že fungovanie spoločnosti a jej priestorové prejavy nie je vždy možné popísať, vysvetliť ani pochopiť iba matematickými modelmi, viedlo mnohých geografov k odklonu od kvantitatívnych metód a k hľadaniu nových ciest skúmania spoločnosti.

Znáмым príkladom je britský geograf pôsobiaci v USA David Harvey, ktorý v 70-tych rokoch opustil rady kvantitatívnych geografov a priklonil sa k radikálnym prúdom v geografii ovplyvneným marxistickým myslením. Tak napísal aj svoje diela *Social Justice and the City* (Harvey 1973) a *Limits to Capital* (Harvey 1982), ktoré sa považujú za jedny z najvplyvnejších prác ekonomickej geografie druhej polovice 20-ho storočia⁴. Iní geografi, reprezentanti kvalitatívnych metód, zase rozšírili rady ďalších radikálnych smerov najskôr humanistickej geografie a ďalších tzv. „kritických sociálnych vied“ (critical social science), napr. feminizmu a environmentalizmu, ktoré čoraz častejšie používali kvalitatívne prístupy.

Podľa druhého pohľadu je možné vnímať históriu kvalitatívnych metód v dlhodobejšej perspektíve. V tomto kontexte je prechod od kvantitatívne zameranej „priestorovej vedy“ ku kvalitatívne zameraným „kritickým sociálnym vedám“ možné chápať ako súčasť striedania paradigiem (spôsobov myslenia) v geografickom výskume (Winchester 2000). Tieto striedania zachytáva tabuľka 3.

Začiatok 20. storočia bol poznačený paradigmou *prieskumno-objaviteľskou* (exploration/discovery), ktorá súvisela s koloniálnou érou. Jej hlavným výskumným cieľom bolo „objavovanie“ a hlavnou výskumnou metódou „prieskum“. Prieskumno-objaviteľská fáza bola potom vystriedaná fázou tzv. „klasikkej geografie“ (classical geography), charakterizovanou environmentálnym determinizmom. „Klasická geografia“ sledovala všeobecné teoretické a kontextuálne výskumné otázky a na ich skúmanie používala kvalitatívne aj kvantitatívne metódy. „Klasickú geografiu“ potom vystriedala „regionálna geografia“ (regional geography), kde sa región stal zároveň objektom aj metódou výskumu. Tá sa dá celkovo označiť ako kvalitatívna. V USA sa v tomto období rozvinula tzv. Berkleyská škola kultúrnej geografie pod vplyvom Carla Sauera, ktorá kládla dôraz na terénny výskum a dôkladnú znalosť prostredia. Po krátkom období už spomínanej „priestorovej vedy“, resp. „kvantitatívnej revolúcie“ nasledovalo obdobie „kritických sociálnych vied“ (critical social sciences). Nástup kritických sociálnych vied bol opäť spojený s výrazným príklonom ku kvalitatívnym metódam. Podľa Winchestra (2000, p. 14) je možné z hľadiska takéhoto dlhodobého vývoja považovať „kvantitatívnu revolúciu“ skôr za „odchýlku“ od dlhodobého trendu ako za revolučný prelom (tab. 3).

Treba ešte dodať, že vývoj metód po odznení „kvantitatívnej revolúcie“ nieje možné vykresliť len ako jednoduché striedanie paradigiem alebo jednoliaty posun k novej paradigme. Skutočne, pre postkvantitatívne obdobie je príznačné skôr to, že sa rôzne paradigmy alebo prístupy rozvíjajú súčasne. Tieto zahŕňajú

⁴ Radikálna geografia sa vplyvom D. Harveyho sústredila na dve hlavné oblasti: kritiku existujúceho myslenia a praxe v konvenčnej geografii a použitie marxizmu ako základne pre novo-budovanú teóriu. Podľa Pavlína (1993) bola hlavným prínosom Harveyho schopnosť analyzovať, ako kapitalistický systém skutočne pracuje. Harvey prispel k pochopeniu a vysvetleniu úlohy priestoru a charakteru geografických procesov prebiehajúcich v kapitalistickej spoločnosti. Poukázal na existujúce závislosti v spoločenských vzťahoch a na nevyhnutnosť skúmania týchto vzťahov spolu so spoločensky významnými otázkami a problémami. Harvey taktiež poukázal na spojitosť medzi teóriou a praxou, čo bola zvlášť dôležitá vlastnosť marxistického geografického myslenia, odlišného od predchádzajúceho kvantitatívneho obdobia, v ktorom boli teória a prax veľmi vzdialené. Treba však podotknúť, že marxistická geografia (a David Harvey samotný) tiež preferovala štruktúrny pohľad na sociálno-priestorovú problematiku a rovnako sa zväčša pohybovala v koncepcii kvantitatívneho výskumu.

širokú škálu radikálnych, feministických, postmodernistických, postkoloniálnych a iných prístupov, ktoré spolu koexistujú, konkurujú si alebo si aj odporujú (viď tab. 1). Tiež je možné argumentovať, že mnohé postupy súčasnej geografie vlastne ani nemožno obsiahnuť jednoduchou tabuľkou. Dôležité je ale zdôrazniť, že všetky hlavné prístupy v rámci „kritických sociálnych vied“ používajú kvalitatívne metódy ako jeden z hlavných nástrojov výskumu. Na vzťah medzi týmito vedecko-výskumnými nástrojmi a širšími teoretickými diskusiami v súčasnej geografii sa pozrieme v nasledujúcej sekcii.

Tab. 3. Paradigmatické posuny a výskumné metódy v geografii v priebehu 20. storočia

Obdobie	Paradigma	Výskumné otázky	Výskumné metódy	Črty	Trendy
Začiatok 20. stor.	Prieskum / objavovanie	Objavovanie	Prieskum	Koloniálne	
	Klasická geografia	Všeobecné / teoretické / kontextuálne	Kvalitatívne / kvantitatívne	Environmentálny determinizmus	Zúženie časovej a priestorovej mierky
	Regionálna geografia	Unikátne / empirické	Kvalitatívne / regionálne vymedzenie a popis	Región (oblasť) ako metóda aj objekt skúmania	
	Kultúrna geografia (USA)		Kvalitatívne / kvantitatívne	Vzťah kultúry a prostredia	Kultúrna krajina ako superorganizmus
	Priestorová veda	Všeobecné / teoretické a empirické	Kvantitatívne	Vedecké metódy	Vzrastajúce oddeľovanie fyzickej a humánnej geografie
1980 +	Kritické sociálne vedy	Teoretické / štrukturálne / individuálne	Kvalitatívne	Pluralizmus	Vzrastajúca rôznorodosť prístupov
	Radikálna geografia	Teoretické / štrukturálne	Kvantitatívne / kvalitatívne		
	Feministická geografia	Štrukturálne / individuálne	Kvalitatívne (aj kvantitatívne, najmä v rannej fáze)		Nárast environmentálnych štúdií
	Postmodernistická geografia	Unikátne / individuálne, teoretické	Kvalitatívne	Lokálne zameranie	
	Postkoloniálna a subalternatívna geografia	Teoretické / empirické	Kvalitatívne (aj kvantitatívne)	Globálne a lokálne zameranie	

Zdroj: Spracované podľa Winchestera (2000), p. 15.

Poznámka: Posuny identifikované po roku 1980 sa vzťahujú len na humánnu geografiiu.

Geografia v postkvantitatívnom období a kvalitatívna metodológia

Hoci behaviorálna geografia bola vo svojich počiatkoch veľmi pozitivistická a kvantitatívna, prakticky prvou z kritických reakcií na kvantitatívne obdobie humánnej geografie bol prúd *behaviorálnej geografie* (Cox a Gollidge 1969 a

1981, Golledge a Stimson 1997), hoci aj tá patrila v počiatku medzi kvantitatívne vedy. Ten aj v tak či tak chudobnom zábere kvantitatívnej vedy, čo sa týka upriamania na spoločnosť (viď. Pavlínek 1993, Blažek a Rochovská 2006), odmietol neoklasicistický model racionálneho správania sa človeka v uniformných a ideálnych podmienkach. Rozhodujúci vplyv mal behaviorálny koncept v psychológii, ktorý poukazoval na vzťah medzi podnetom osobnosti a jej reakciou (správaním) a na schopnosť človeka prijímať informácie vysielané prostredím, spracovať ich a rozhodnúť sa konať podľa vlastných možností a obmedzení okolím. Medzi témy tak patrilo využitie krajiny a reflexia environmentálnych rizík (Kates 1962, White 1973), rozhodovací proces v priestorovom kontexte (Wolpert 1965), tvorba mentálnych máp (Lynch 1960, Gould a White 1965) či zachytávanie časo-priestorových chodníčkov v každodennom živote (Hägerstrand 1982, Pred 1977).

Humanistická geografia znamenala definitívny rozchod s pozitivistickou tradíciou a do centra pozornosti položila osobnosť – skúmajúceho (vzťah s fenomenológiou a existencializmom) a skúmaného (vzťah s humanistickým idealizmom). V porovnaní s radikálnou geografiou sa odmietol i štruktúrny determinizmus a redukcionizmus ľudského aktéra (Ley 1978) a naopak, prijal sa predpoklad nedeliteľnosti ľudskej existencie a významu vzťahu tejto existencie ku konkrétnemu miestu (Relph 1976). Metodologicky bola humanistická geografia pomerne nesúrodá, podobne ako jej teoretický a ideologický základ. Napriek tomu sa dá konštatovať, že výrazne dominantným metodologickým postojom bol kvalitatívny výskum. Ten nadobúdal mnohé podoby. Išlo predovšetkým o terénny zúčastnený výskum (predovšetkým práce Leya 1974 a 1983), ale aj analýzu textu, obrazu a podobne. Kľúčovým nástrojom bola fenomenologická analýza.

Radikálna geografia taktiež znamenala vážny konflikt s pozitivistickou tradíciou kvantitatívnej vedy, ale najmä v rovine ideológie. Obviňovala kvantitatívnu geografiu z toho, že svojím zameraním na modelované, idealizované prípady odvádza pozornosť od vážnych problémov a posilňuje nespravodlivý status quo (Harvey 1973). Svojím úzkym vzťahom, najmä s marxizmom (a z veľkej miery štrukturálnym marxizmom), zdôrazňovala dialektickú metódu, ktorá sa snaží teóriu nie testovať, ale aplikovať a modifikovať a transformovať ju podľa vhodnosti (Hubbard et al. 2002). Pre naše potreby je však dôležitý najmä fakt, že prísny materialistický determinizmus marxistickej geografie chápal spoločenské faktory ako „nastavbové efekty“ ekonomického (politicko-ekonomického) usporiadania a dôraz kladol na abstraktné štruktúry, nie priamu skúsenosť s každodennou reflexiou. Aj z toho dôvodu boli kvantitatívne metódy dominantnými i v tomto období a rozvoj kvalitatívnych metód nebol radikálnou školou zvlášť stimulovaný⁵.

Základnou tézou *feministickej geografie*, tak ako sa profilovala od konca 70-tych a v priebehu 80-tych rokov, bolo tvrdenie, že ženy sú vylúčené z geografickej praxe (v oblasti výberu tém, cieľových skupín, výskumného procesu aj

⁵ Richard Peet (1998), interpretujúc Davida Harveyho, implikuje vo vedeckej metodológii radikálnej geografie marxistickú syntézu pozitivistických, materialistických a fenomenologických princípov, všeobecne sa ale dá povedať, že radikálna geografia bola dôslednejšie konceptualizovaná vo sfére teórie a ideológie než metodológii.

zloženia geografického akademického prostredia). Kritika nielen priestorovej vedy, ale aj marxizmu (za upriamovanie na ekonomické štruktúry a prehliadanie iných foriem nerovnosti mimo triedne vzťahy) a humanizmu (za predstavu univerzálneho ľudského subjektu, prehliadajúcu existujúce podoby nerovnosti) viedla okrem kľúčových transformácií v ideológii (hodnotovo orientovaná veda konfrontujúca patriarchálne usporiadanie, veda nie o ženách, ale pre ne) a teórii i k inováciám v metodológii. Ranné feministické práce sa zaoberali predovšetkým postavením žien v rámci akademickej obce (napr. Zelinsky 1973, Zelinsky et al. 1982), využívajúc kombináciu štatistických dát s postupne nastupujúcimi kvalitatívnymi metódami, resp. boli v silnom vzťahu s marxistickými teóriami a kritika patriarchátu sa miešala s kritikou kapitalizmu (napr. McDowell 1983, McDowell a Massey 1984, Foord a Gregson 1986), využívajúc opäť do veľkej miery ešte kvantitatívne metódy. Neskôr sa záber feministickej geografie rozvetvil do viacerých oblastí od histórie geografie ako disciplíny (Domosh 1991) až po geografické informačné systémy (Kwan 2002), čomu zodpovedal aj rozsah výskumných stratégií. Ako sa feministická geografia od 90-tych rokov stávala integrálnou a nevyhnutnou súčasťou geografického myslenia, tak aj jej metodológia sledovala isté širšie trendy v humánnej geografii, súvisiace s tzv. kultúrnym obratom, o ktorom budeme bližšie hovoriť nižšie. Stále viac sa orientovala na kvalitatívnu metodológiu. Podrobnejšie informácie o feministicko-geografickej metodológii možno nájsť v práci Blažek a Rochovská (2006).

Od 90-tych rokov nastáva v anglo-americkej humánnej geografii séria zmien, ktorá zvykne nie byť označená *kultúrny* alebo aj *postmoderný* obrat⁶. Medzi hlavné črty tohto obdobia môžeme zaradiť najmä nástup sociálnej teórie ako kľúčového teoretického zdroja humánnej geografie a zblížovanie s ďalšími spoločenskými disciplínami, najmä sociálnou filozofiou, antropológiou, sociológiou a kultúrnymi štúdiami.

Zmena v oblasti teórie poznamenala premeny geografie aj v ostatných oblastiach. Jednak priniesla vyprofilovanie novej kritickej tradície v geografii, ktorá zjednotila vzájomne kooperujúce prúdy postmodernizmu, postštrukturalizmu, (post)feminizmu, (post)marxizmu a postkolonializmu a určila jej silné ideologické smerovanie, rovnako ale revolučným spôsobom ovplyvnila aj metodologické preferencie humánno-geografického výskumu.

Kvalitatívny výskum sa dostáva do popredia nielen v disciplínach ako kultúrna či historická geografia, jeho význam sa zväčšuje aj v ekonomicko-geografických prácach, do veľkej miery vzhľadom na uvažovanú nedeliteľnosť vzťahu kultúra-ekonómia (Crang 1997, Sayer 1997), rovnako tak aj v zdanlivo kvantitatívnych doménach, ako je geoinformatika (Kwan 2002, Pickles 1995). Dominantnou metódou ostáva interview v rôznych podobách (vrátane metódy focus groups), rozvíja sa však metóda zúčastneného pozorovania či priamo etnografické práce, textové analýzy, rôzne metódy pracujúce s vizuálnymi a zvukovými materiálmi (čo súvisí i s technologickým pokrokom umožňujúcim zbierať materiál relatívne jednoduchšie). Oblasť zberu dát sa rozširujú okrem sekundárnych oficiálnych zdrojov a „terénu“ aj na miesta ako Internet, rovnako tak sa rozvíjajú aj analytické stratégie.

⁶ Bližšiu a veľmi prehľadnú charakteristiku kultúrneho obratu prinášajú napr. Hubbard et al. (2002 – 3. kapitola) alebo Aitken a Valentine (2006).

V ekonomickej geografii „kultúrny obrat“ (pozri Lee a Wills 1997) viedol k vzniku tzv. „novej ekonomickej geografii“ (new economic geography), resp. k „novému regionalizmu“ (new regionalism). S tým sa spájajú najmä mená Amin a Thrift (1994), Storper (1997), Florida (1995), Morgan (1997), Cooke a Morgan (1998), Maskell a Malmberg (1999) a iní, ktorí používajú kvalitatívne metódy na výskum kultúrnych a spoločenských kontextov, považovaných za hlavné determinanty regionálnej ekonomickej konkurencieschopnosti, napríklad prostredníctvom tzv. klastrov (clusters). Tieto myšlienkové prúdy sa znásobili súbežne s vzrastajúcim presvedčením, že ekonomický rozvoj ako taký je čoraz viac závislý od inovácií, a teda od tvorby, výmeny a zužitkovania informácií a poznatkov (kde miestne kultúrne podhubie má hrať kľúčovú úlohu).

Využitie kvalitatívnych metód v slovenskej geografii

Behaviorálna geografia ako prvá začala hľadať alternatívu k tradičným ekonomicko-geografickým výskumom a zvýšila dôraz na procesnú explanáciu oproti dovtedy dominantnej štrukturalnej. Rozšíril sa výskum s dôrazom na zber dát na úrovni jednotlivca a malých skupín. Percepcia prostredia (mestského, suburbánneho), prípadne výskum etnických vzťahov, cezhraničnej spolupráce, environmentálnych problémov sa hodnotili najmä prostredníctvom dotazníkov a rozhovorov (pozri napríklad Ira 1994 a 1996, Ira a Kollár 1993, Ira a Szöllös 1994, Kollár 2001, Székely 1999). Za značne ojedinelý možno považovať výskum časopriestorových aktivít s použitím metódy denníkov (Ira 2000 a 2001).

Používanie dotazníkov ako kvalitatívnej metódy⁷ môžeme nájsť v niektorých prácach v súvislosti s výskumom (trvalo udržateľného rozvoja). V tejto oblasti ale tiež nájdeme práce integrujúce kvalitatívne prvky do výskumu minimálne. Huba a Ira (2000) takto použili metódu expertných rozhovorov so starostami, v podobne zameranej práci rovnaký postup použili tiež Spišiak et al. (2000 a 2004). Dotazníkový prieskum obyvateľov obcí bol doplnený rozhovormi so starostami, navyše doplnený o predstaviteľov miestneho zastupiteľstva, podnikateľské subjekty, predstaviteľov kultúry, cirkvi, charity a školstva. S použitím ďalších kvantitatívnych metód vznikla rozsiahla a metodologicky pestrá prípadová štúdia.

Inú ako dotazníkovú metódu – analýzu a spracovávanie textov – nachádzame v politickej geografii (Buček 2006). Hodnotenie obsahu prehľadových článkov, písaných osobnosťami svetovej politickej geografie, autor využíva na teoretickú identifikáciu hlavných smerov a problémov výskumu vo svetovej politickej geografii.

Sociálna geografia poskytuje azda najviac priestoru na využívanie kvalitatívnych výskumných metód. Výskumy chudoby, kriminality, sociálno-patologických javov zostávajú však najmä v rovine kvantitatívneho merania, napríklad teritoriálne diferencie v distribúcii kriminality, jej priestorových zmien, terito-

⁷ Názory na zaradenie dotazníkov medzi kvalitatívne alebo kvantitatívne metódy sú rôzne. V literatúre sa väčšinou s dotazníkom ako nástrojom kvalitatívneho výskumu nestretávame. My argumentujeme, že kvalitatívny, kvantitatívny či hybridný charakter dotazníka závisí do značnej miery od toho, ako je dotazník štrukturovaný a vyhodnocovaný. Väčšinou sú údaje kvantifikované, čo posúva dotazníkové metódy medzi kvantitatívne metódy, no vidno, že hranica medzi kvantitatívnymi a kvalitatívnymi metódami je nejasná.

riálne rozmiestnenie chudoby, rozloženie a podmienenosť sociálno-patologických javov vo výskumoch Micháleka (1997, 2001 a 2004). Pri mnohých výskumoch sociálnych javov a štruktúr zostávajú autori verní tradičným kvantitatívnym metódam (pozri napr. výskum sociálno-demografickej štruktúry hlavného mesta pomocou faktorovej ekológie autorov Ondoš a Korec 2006). Tiež výskumy súčasných demografických procesov v slovenskej spoločnosti (napr. možno spomenúť migračné procesy, ktoré si v angloamerickej literatúre nemožno predstaviť bez zapojenia kvalitatívnych metód) bývajú zvyčajne limitované na využívanie tradičných kvantitatívnych metód (napr. Bleha 2005), hoci tu by doplnenie kvalitatívnymi metódami dalo analýzam hĺbku a viacrozmernosť.

Niektoré výskumy priniesli aj do slovenskej geografie využitie nových, ne-tradičných metodických postupov, tie však boli implantované na základe konkrétnych požiadaviek zahraničných výskumov. Tak boli napríklad analyzované texty (pozri Malíková a Buček 1997) alebo hĺbkové interview v domácnostiach a etnografický výskum (Smith a Rochovská 2006 a 2007).

Z hľadiska tendencií svetovej humánnej geografie sa ukazuje potreba rozsiahlejšieho zapojenia kvalitatívnych výskumných metód v rámci slovenskej geografie. Je možné očakávať, že pokračujúce transformačné zmeny slovenskej spoločnosti pôjdu ruka v ruku s narastajúcim záujmom geografie o nové spoločenskovedné tematické zameranie geografických výskumov. Potrebný kvalitatívny posun v slovenskej geografickej praxi závisí však nielen na dobrej vôli a schopnostiach geografov, ale aj na rozvoji teoretických znalostí v spojení s novými možnosťami spracovávanía kvalitatívne získaných dát a tiež hľadaním možností konfrontácie s podobne koncipovanými zahraničnými výskumami.

TYPY KVALITATÍVNEHO VÝSKUMU

Kvalitatívny geografický výskum je v súčasnosti využívaný v mnohých oblastiach (najmä anglo-americkéj) humánnej geografie. Pod pojmom výskum tu rozumieme celý proces od definovania výskumnej otázky, jej analýzy až po interpretáciu.

Kvalitatívny výskum sa teda používa na pochopenie širokej palety problémov, udalostí a miest s využitím mnohých metodologických prístupov. Niektoré metódy sú pritom používané častejšie ako iné. Winchester (2000) identifikuje tri hlavné typy kvalitatívneho výskumu: *verbálne metódy* (založené hlavne na interview), *textové metódy* (tvorivé, dokumentárne a obrazy krajiny) a *pozorovacie metódy*.

Najpoužívanejšími sú verbálne metódy. Rozprávanie s ľuďmi zahŕňa širokú škálu aktivít. Hovorené svedectvá ľudí sú v rozmedzí od vysoko individualistických (ústne histórie a autobiografie) k vysoko generalizovaným, všeobecným (jedinec tu vystupuje ako jeden z mnohých v náhodnom výbere). Tie prvé, často dosahované metódami ústneho podania, ležia na viac kvalitatívnej, individualistickej strane spektra. Druhý typ výskumných techník hraničí s kvantitatívnymi, kde odpovede môžu byť spočítavané a štatisticky analyzované (napr. Oakley 1981). V strede medzi týmito dvoma metodologickými postupmi sa ešte nachádza metóda skupinových rozhovorov (focus groups), ktorá stále viac získava popularitu. Napríklad Jackson a Holbrook (1995) efektívne použili rozhovory v skupinách diferencovaných podľa veku, pohlavia, sociálneho zaradenia na a-

nalýzu komplexného významu každodenných aktivít nakupovania. Všetky tieto metódy podrobnejšie popisujeme nižšie.

Textové analýzy používajú nástroje ako poézia, fikcia, filmy a hudba. Dokumentárne zdroje môžu obsahovať mapy, noviny, plánovacie dokumenty aj poštové známky. Pod pojem obraz krajiny (landscape) možno zahrnúť rôzne zdroje, od veľmi špecifických ako cintoríny, pamätníky, mauzóleá k všeobecným ako obraz krajiny suburbánnych zón, označujúci indikátor sociálneho statusu.

Skupinu kvalitatívnych metód podľa Winchester (2000) uzatvára pozorovanie alebo participácia na nejakej udalosti alebo skúmanom prostredí. Najbežnejšou z týchto metód je pozorovanie, v rámci ktorého môže mať pozorovateľ širokú škálu úloh, od pasívnej až po pro-aktívnu. U všetkých foriem pozorovania vystupujú problémy pozície autora vo vzťahu k predmetu výskumu. Napríklad príliš aktívna spoluúčasť môže ovplyvniť skúmanú udalosť, pokiaľ osobne zainteresovaní výskumníci skúmajú napríklad komunitu, v ktorej vyrástli. Zúčastnené pozorovanie povoľuje výskumníkovi byť aspoň čiastočne súčasne „outsider“ a „insider“ (vonku aj vo vnútri), hoci rozdiely v sociálnom statuse sú ťažko uchopiteľné. Hĺbkové pozorovanie je v základe na nerozoznanie od etnografického výskumu, ktorý často zahŕňa dlhý terénny výskum. Terénna práca umožňuje rozvinúť zmysluplný vzťah so skúmanými subjektmi a môže uľahčiť hlbšie pochopenie širších súvislostí výskumu.

Winchester (2000) medzi kvalitatívnymi metódami neuvádza metódu použitia dotazníka, hoci názory mnohých ďalších autorov na túto metódu sa rôznia. My sa prikláňame k názoru, že hranica medzi interview a dotazníkom nie je ostrá a závisí od konkrétneho použitia v praxi. Je zrejmé, že obmedzený priestor na papieri na vyjadrenie respondenta k problému (spôsobený často už samotným formulovaním otázok) neumožňuje taký hlboký výskum ako napríklad rozhovor. Osobná zainteresovanosť do formulovania otázok, množstvo, forma a cieľnosť otázok, ako aj výber respondentov môžu približovať tento výskum viac ku kvalitatívnym metódam ako ku kvantitatívnym, hoci ako protiklad tu stojí fakt, že odpovede z dotazníkov bývajú veľmi často kvantifikované a štatisticky vyhodnocované. Odpovede formou slovných hodnotení pri otvorených otázkach sa približujú viac k rozhovoru a aj samotné vyhodnocovanie takýchto otázok býva zložitejšie.

Akokoľvek, až na ojedinelé výnimky uvedené skôr v texte, v slovenskej geografickej praxi je metóda rozhovorov azda jediná, ktorá sa zo širokej škály kvalitatívnych metód používa. V nasledujúcej časti článku preto podrobne rozoberieme všetky hlavné typy kvalitatívnych metód, vrátane metódy rozhovoru (interview), skupinových diskusií (focus groups), analýzy textov a obrazov, pozorovacích a zúčastnených metód, prípadovej štúdie a akčného výskumu (action research). Napokon sa stručne vrátíme k metóde dotazníkového prieskumu v geografickom výskume.

Rozhovor (interview)

Rozhovor (interview) je jedným z najobľúbenejších nástrojov kvalitatívneho výskumu (Denzin a Lincoln 1994). Dunn (2000) rozhovor definuje ako *verbálnu výmenu tvárou v tvár, pri ktorej sa jedna osoba (výskumník) snaží získať informácie, vyjadrenia myšlienok a názorov, či presvedčenia od ďalších osôb či*

osoby. Denzin a Lincoln (1994) dopĺňajú, že rozhovor je nielen konverzáciou, ale *umením* kladenia sa otázok a počúvania. Nemožno ho považovať za neutrálny nástroj, rozhovor produkuje situované chápanie, zakotvené v špecifických interakčných epizódach. Takáto metóda zároveň musí byť vždy ovplyvnená výskumníkovými osobnostnými charakteristikami vrátane sociálnych konotácií ako rasa, etnicita, trieda, rod, sexualita a pod.

Väčšina autorov (napr. Dunn 2000, Fontana a Frey 1994, Reinharz 1992) rozlišuje niekoľko základných typov rozhovorov. *Štruktúrované* rozhovory predstavujú variant konverzácie, kde pýtajúci sa má dopredu prichystané otázky vrátane ich následnosti. V tomto type rozhovoru sa ako v jednom z mála vyskytujú občas aj uzavreté otázky. Častejším prístupom je *neštruktúrovaný rozhovor*, pri ktorom presné znenie otázok nie je dané. To nadobúda niekoľko podôb. Veľmi častým postupom je tzv. *orálna história*, pri ktorom respondent dostáva priestor na vypovedanie svojich personálnych zážitkov a skúseností vybraných častí života. Tento prístup je využívaný najmä pre možnosť dať hlas marginalizovaným skupinám (príšahovalcom, deťom, ženám, zdravotne hendikepovaným osobám, ...). V užšom zmysle býva identifikovaná tzv. *životná história*, zahŕňajúca podľa možnosti komplexné životné skúsenosti. Často sa využíva pri kvalitatívnom výskume migrácií. Ako *kreatívne interview* uvádza Fontana a Frey (1994) typ rozhovoru, ktorý sa snaží oslobodiť od vopred definovaných pravidiel a riadiť sa meniacou sa situáciou každodenného života výskumníka aj respondentov. Reinharz (1992) uvádza ako metódu neštruktúrovaného rozhovoru tzv. *fenomenologické interview*, pri ktorom výskumník po uvedení základnej témy, resp. smeru, ktorým sa chce zaoberať, dáva priestor na výpoveď respondentovi. Fontana a Frey (1994) ešte spomínajú tzv. *postmoderné interview*, pri ktorom sa výskumníci snažia minimalizovať vplyv výskumníka na rozhovor tzv. polyfonickým rozhovorom. Tu nie je snahou zozbierať koherentné fakty vyplývajúce z výpovedí pýtaných, ale postaviť proti sebe singularity, protiklady a ostré kontrasty. Najčastejším prístupom v praxi je však zrejme tzv. *pološtruktúrované interview*, pri ktorom si výskumník pripraví akúsi kostru rozhovoru s rámcovými otázkami, ktoré ďalej dopĺňa podľa situácie. Kusá (2005a) medzi pološtruktúrované techniky zaraďuje okrem iných napríklad *expertný rozhovor*, pri ktorom „interviewovaný“ nie je zaujímavý ako „celá osoba“, ale ako expert na určitú oblasť. V slovenských geografických prácach možno nájsť využívanie tejto techniky najmä pri interview so starostami obcí.

Ako konkrétny príklad využitia metódy rozhovorov môžeme uviesť výskum, realizovaný v bratislavskej Petržalke s cieľom analyzovať (porozumieť a popísať) hospodárenie chudobných domácností pri každodennom živobytí v urbánom priestore postsocialistického sídliska (pozri Smith et al. 2007). Vo vybraných domácnostiach mal výskumník možnosť detailnejšie venovať pozornosť tým momentom, ktoré z hľadiska skúmaného problému boli považované za užitočné. Zaujímavé boli napríklad zistenia až mikrogeografických odlišností v sociálnom statuse častí Petržalky. Štatistické ukazovatele síce poukázali na možné, hoci nevelké odlišnosti v sociálnej pozícii jednotlivých častí Petržalky⁸, avšak až detailným výskumom pomocou interview boli odhalené mikroregióny

⁸ Pod analyzovanou časťou v tomto prípade rozumieme ZSJ - základnú sídelnú jednotku, najmenší región, ktorý je možno analyzovať na základe dát zo SODB.

(ulice, skupiny blokov) s výrazne odlišným sociálnym statusom (na prvý pohľad v anonymite stotisícového sídliska často nerozoznateľným). Skúsenosti respondentov prezentované počas rozhovorov poukázali na závažné problémy (chudoba, kriminalita, bezdomovectvo, sociálna patológia) v niektorých časťach sídliska, ktoré pomocou štatistik zvyčajne nie je možné zachytiť.

Skupinové diskusie, diskusné skupiny (focus groups)

V rámci skupinových diskusií (častejšie používaný názov je anglický názov focus groups) malá skupina ľudí diskutuje na zvolenú tému alebo problém definovaný výskumníkom, ktorý diskusiu moderuje. Vzťah medzi členmi skupiny je kľúčovou charakteristikou tejto metódy a je tým, čo ju odlišuje od metódy interview. Skupinové rozhovory bývajú všeobecne charakterizované dynamikou a energiou, keď ľudia zo skupiny navzájom reagujú na odpovede ostatných. Napríklad jeden komentár môže spustiť reťazovú odpoveď ostatných. Typ tejto interakcie býva popísaný ako synergický efekt skupinovej diskusie a niektoré návrhy môžu vyústiť do získania oveľa väčšieho množstva informácií ako pri iných výskumných metódach.

Konverzačný aspekt tejto metódy tiež umožňuje zúčastneným preskúmať rozličné uhly pohľadu, formulovať a zvážiť ich vlastné názory a chápania. Pre výskumníkov, ktorí sa zaujímajú o sociálne konštruovanú povahu vedomostí, je aspekt metódy skupinových rozhovorov ideálnym výskumným nástrojom. Početné názory, ktoré účastníci vyjadrujú o miestach, vzťahoch, procesoch a udalostiach, prispievajú k prenikaniu do podstaty a praxe tvorenia poznatkov. Hoci skupinové diskusie boli primárnym nástrojom na zbieranie dát, zvýšenou mierou sa používajú vo viac „kritickom, politickom a teoreticky orientovanom“ výskume. Obavou niektorých výskumníkov pri zbere údajov touto technikou je nemožnosť aplikovať výsledky na širšiu populáciu kvôli relatívne malému počtu účastníkov. Kombinácia tejto metódy s kvantitatívnymi metódami je preto v tomto prípade veľmi užitočná. Skupinovej diskusii môže napríklad predchádzať dotazníková metóda (z odpovedajúcich sa vyberú účastníci do diskusie).

Metóda focus groups je v geografickom bádani významná. Predstavuje veľmi efektívny prostriedok pri skúmaní jemných odtieňov a komplikovanosti spojených so vzťahom človek – priestor. Materiál získaný metódou skupinových rozhovorov poskytuje dôležitý pohľad do práce, ktorá chce popísať a dokumentovať sociálny svet. Táto metóda však slúži nielen na dolovanie, odhaľovanie a vyťaženie existujúcich vedomostí, môže tiež prispieť k rozvoju a konštrukcii nových poznatkov a chápania obom – výskumníkovi aj skúmanému.

Príkladom použitia focus groups v súčasnom geografickom výskume je napríklad nedávno završený medzinárodný výskumný projekt Polynet, ktorý sa zameriaval na polycentrické mestské regióny v severozápadnej Európe (pozri Hall a Pain 2006). Osem výskumných tímov pod vedením profesora Halla realizovalo výskum v siedmich krajinách EÚ, pričom hlavným cieľom projektu bolo mapovanie geografie špičkových, poznatkovo orientovaných služieb pre priemysel. Súčasťou projektu bolo aj hľadanie praktických výstupov pre územné plánovanie a regionálny rozvoj. A práve v tejto časti projektu sa použitie focus groups ukázalo ako neoceniteľné. Irsky tím geografov mal v rámci iného pro-

jektu za úlohu načrtnúť rozvojové scenáre Dublinského regiónu. Hoci írsky metropola je jedným z najdynamickejších miest v Európe, práve rýchly ekonomický rast priniesol viacero ťaživých problémov. Pomocou skupinových rozhovorov focus groups sa pokúšali odhaliť problematické body rozvoja Dublinského regiónu a hľadať riešenia na ich prekonanie (pozri Convery et al. 2006).

Analýzy textov a obrazov

V nasledujúcej časti pod slovom text budeme v súlade so Silvermanom (2005) rozumieť predovšetkým *heuristický nástroj* na označenie dát, ktoré boli zaznamenané bez zásahu výskumníka.

V zásade môžeme rozlišovať medzi dvoma krajnými hranicami charakterov textových dokumentov. Na jednej strane sú to formálne dokumenty, napr. rôzne manifesty, nariadenia a zákony či informačné dokumenty. Na druhej strane sem patria texty osobného charakteru, ako osobná korešpondencia či osobné denníky. Medzi nimi sa nachádza širšia škála textov, ako texty v časopisoch alebo osobné prezentácie. Rozdiel v charaktere textu sa musí prejaviť aj v prístupe k ich skúmaniu. Priestor na využívanie analýzy textov a obrazov často poskytuje kultúrna a sociálna geografia, hoci príklady možno nájsť aj v iných oblastiach geografie. Napríklad interpretácia štátnych formácií pomocou archívnych materiálov (Ogborn 2003), výskum týkajúci sa bezdomovcov prostredníctvom štúdia a analýz správ v tlačených denníkoch (May 2003), ďalším prípadom je analýza a charakteristika Londýna podľa románov Charlesa Dickensa (Kneale 2003).

Okrem textu je predmetom kvalitatívnej analýzy i obraz. *Vizualita* sa stala kľúčovým prvkom konštrukcie sociálneho života. Obrazmi vnímame významy aj tvoríme, vizuálna reprezentácia pomocou obrazov a znakov nahrádza vnímanie reality ako takej. Baudrillard (1998) prichádza s termínom *hyperrealita*, kde reprezentácia reality vstupuje do percepcie singularne a následne formuje samotné významy a diskurzy. Vizuálne metódy sa v sociálnych vedách presadili najskôr v kultúrnej antropológii a neskôr, od 80-tych a najmä 90-tych rokov v ďalších oblastiach ako sociológia a geografia. Do istej miery bola prítomná už v niektorých prácach Carla Sauera a rovnako si ju do istej miery osvojuje napríklad Lynch (1960) vo svojich mentálnych obrazoch mesta. Do popredia sa v geografii dostáva najmä s nástupom novej kultúrnej geografie, vo výskume oblastí ako symbolika moci v zobrazení krajiny (Daniels a Cosgrove 1988), kultúrna reprezentácia a vizuálna tvorba diskurzu napríklad v reklame (Jackson 1991). Neskôr sa stáva aj formou zobrazenia napríklad pri výskume každodenných kultúrnych aktivít (Latham 2003) či v prácach súvisiacich s kritickou kartografiou (Knigge a Cope 2006).

Pozorovacie techniky a zúčastnené metódy

Etnografické (pozorovacie) štúdie sú založené na ich využití v konkrétnom prostredí (Silverman 2005). Pôvodné etnografické metódy vzišli z kultúrnej antropológie, odkiaľ sa proces pozorovania v pôvodnom prostredí po dobu niekoľko rokov posunul k čiastkovejším pozorovaniam v rámci subkultúr vlastnej spoločnosti výskumníka. Hoci pozorovanie okolitého sveta je základom empirické-

ho poznania od počiatku ľudstva, vo vedeckej rovine naráža na niekoľko elementárnych obmedzení.

Pozorovanie, ako máloktorá technika, naráža na limity v oblasti *validity* (platnosti). Keďže údaje získané pozorovaním až príliš výhradne závisia (vzhľadom na svoju komplexnosť a objemnosť) na výskumníkovej subjektivite a vlastnej percepcii, je jednoduché spochybniť vierohodnosť údajov. Aj to je jeden z dôvodov, pre ktoré nachádzame iba málo publikovaných prác, ktoré vychádzajú výhradne z pozorovacieho výskumu (Adler a Adler 1994). Ako druhé výrazné obmedzenia pozorovacích techník uvádzajú spomínaní autori *hodnovernosť* dát. Bez využitia štatistických metód je pre výskumníka ťažké dokázať, že získané údaje sú skutočným obrazom reálneho sveta, a nie dôsledkom náhodného usporiadania okolia. Tento problém Adler a Adler (1994) navrhujú riešiť viacnásobným pozorovaním, opakovanými pozorovaniami, zameriavajúc sa na variabilitu vonkajších podmienok výskumu a variabilitu partikulárneho pozorovateľa vrátane jeho sociálnych charakteristík.

Taktiež téma dodržiavania *etických zásad* sa pri pozorovaní prejavuje výraznejšie ako pri iných metódach. Problematická je napríklad téma *skrytého pozorovania*. Pri tejto metóde Kusá (2005b) uvádza komplikovanú dilemu medzi nutnosťou zriecť sa vedy (a záruky na utajenie údajov a dodržania dôverných sľubov aj u respondentov, ktorí „porušujú morálne normy“, ako napríklad rôzne „asociálne skupiny“) v prospech morálneho boja a exkluzívneho žurnalizmu, ako aj myšlienkou, že vyznávanie vedeckého poznania rovná sa popretiu práva na súkromie vo „verejnom záujme“. Taktiež ide o metódu, ktorá môže právo na súkromie narušovať. K etickým dilemám, ktoré sú s týmto spojené, sa budeme podrobnejšie venovať v tretej časti tohto článku.

Kearns (2000) rozlišuje ako základné typy pozorovania *kontrolované* a *nekontrolované*. Zatiaľ čo kontrolované pozorovanie sa zakladá na explicitnom rozhodnutí čo, ako, kde a kedy budeme pozorovať, nekontrolované pozorovanie od podobných štruktúrnych nárokov upúšťa. Zásadnou odlišnosťou pri klasifikovaní pozorovania je však najmä charakter zúčastnenosti pozorovateľa.

Zúčastnené pozorovanie tvorilo pôvodne základ antropologického výskumu a ako také sa stalo súčasťou Sauerovej školy kultúrnej geografie. Jeho druhá fáza v geografii spadá do praxe humanistickej geografie. Tu je známa a prevratná predovšetkým práca Leya (1974), ktorý urobil rozsiahly terénny výskum v predmestiach Philadelphie, smerujúc k poznaniu špecifik miest sociálnych odlišností. Do tretice sa etnografia stáva súčasťou novej kultúrnej geografie od 90-tych rokov, hoci tu stále dominuje interview. Veľmi známymi sú najmä práce McDowell (1995) a Cranga (1994), ktorí skúmali prejav účastníkov interakcie v priestoroch služieb, ako sú banky a reštaurácie. Prvok prejavu rodovej a sexuálnej diferencie, ktorý je prítomný už v práci McDowell, je ešte výraznejšie zastúpenejší v ďalšej klasickej štúdií Bell et al. (1994), kde predmetom skúmania je subverzná expresia sexuality.

Prípadová štúdia

Špecifickým kvalitatívnym výskumným prístupom je aj *prípadová štúdia* (z angl. case studies – skúmanie prípadov). Ide o postup, kde sa zameriavame na jeden konkrétny, dostatočne malý prípad a skúmame ho všetkými dostupnými nástrojmi do čo najväčšej podrobnosti a hĺbky. Ide teda o multimetodologic-

ký prístup a prácu s viacerými zdrojmi údajov. Prípadovú štúdiu takto nemožno považovať za metódu, ide o metodológiu, ktorá v sebe zahŕňa viacero metód. Ako uvádza Kusá (2005b), ide o intenzívne a celostné skúmanie prípadu. Na inom mieste Kusá (2003) zdôrazňuje *trianguláciu*⁹ ako systematické organizovanie hľadania a preverovania pevnosti vedeckých zistení.

Kľúčovým znakom prípadovej štúdie je holistický prístup. Prípadová štúdia sa zakladá na vymedzení prípadu ako ucelenej holistickej jednotky s pomerne jasne konceptualizovanými hranicami. Tento prípad je tak vymedzený výberom, nie vzorkou (napr. štatistickou). Práve holistický pohľad kvalifikuje prípad ako výhradný predmet výskumu, nie ako ilustračný príklad širšie chápaného výskumného problému. Prípadová štúdia má tiež svoju dynamiku, ktorej by mala byť prispôsobená aj časová perspektíva takéhoto výskumu a postupné dopĺňanie/prehodnocovanie skúmaných výsledkov. Hlavnou stratégiou pre zlepšenie prípadovej štúdie je hlbšie štádium problému (prípadu) tak v diachronálnej, ako aj synchronálnej súvislosti (ďalej viď. Ragin a Becker 1992).

Ako stručná ukážka použitia tejto metódy môže poslúžiť prípadová štúdia *Urban Inequality under Socialism* (Smith 1989), v ktorej sa zameriava na štúdium nerovností v kvalite života v urbánnych štruktúrach vybraných miest východnej Európy a bývalého Sovietskeho zväzu, keď konfrontuje paradoxy socializmu v praxi – existenciu nerovností v režime zasvätenom rovnostárstvu. Smith pomocou viacerých metód (pričom kvalitatívne metódy kombinuje s kvantitatívnymi dátami) napríklad na prípade Varšavy poukázal na výrazné sociálno-priestorové nerovnosti v meste. Z kvalitatívnych metód použil metódu rozhovorov, ktorou odhalil subjektívne postoje ľudí, pozorovacie techniky v priestore mesta, analýzy dostupných dokumentov, ktoré skombinoval s dostupnými dátami o kriminalite a bývaní. Kombináciou týchto techník vyčlenil štyri časti, v ktorých identifikoval významné odlišnosti z hľadiska typu a kvality bývania, kvality životného prostredia, „prepchatosti priestoru“, kriminality, občianskej a bytovej vybavenosti, úrovne služieb, ako aj odlišnosti z hľadiska demografických charakteristík (veková, vzdelanostná a etnická štruktúra obyvateľov).

Akčný výskum

Ďalšou metódou, ktorá sa začína objavovať v geografickom výskume, je tzv. akčný výskum (action research). Podobne ako v zúčastnených metódach pri akčnom výskume môže výskumník vystupovať zároveň aj ako účastník. Priebeh akčného výskumu sa musí vždy riadiť podmienkami terénu a musí pružne reagovať na situácie a ťažkosti a zároveň sa musí vyvíjať.

Charakteristickou a zároveň jedinečnou črtou akčného výskumu je však to, že procesy, ktorých je výskumník účastníkom, nielenže skúma, ale aktívne sa podieľa na ich pretváraní. Akčný výskum tak spája výskum s akciou. Ide teda

⁹ Termín triangulácia je pôvodne geografický termín a označuje postup určovania polohy bodu jeho zameriavaním z troch rôznych strán – z troch bodov neležiacich na jednej priamke. V spoločenskovednom výskume triangulácia znamená nielen snahu zistiť, aby zistenia (interpretácie) podporovalo viac zdrojov údajov (metód, bádateľov), ale aj snahu zaručiť ich vzájomnú nezávislosť alebo aspoň jasne opísať vzťahy medzi zdrojmi údajov (Kusá 2003).

nielen o poznávanie a pochopenie reality, ale aj o jej zmenu. Akčný výskum (alebo výskum – akcia) tak predstavuje radikálny protiklad pozitivistického pohľadu na svet a pozície výskumníka ako neutrálneho, objektívneho a nezúčastneného pozorovateľa. Je samozrejmé, že akčný výskum postavený na vedomom pretváraní spoločenských procesov je zvyčajne spojený s určitými politickými cieľmi. Ak však uznáme, že vytváranie všetkých poznatkov je tak či onak ovplyvnené mocenskými vzťahmi, nie je dôvod, prečo by poznatky vytvorené pre politickú akciu nemali byť považované za legitímne, najmä ak sa pritom dodržia všetky ostatné metodologické zásady vedeckého výskumu.

Veľmi dobrým príkladom použitia metódy akčného výskumu je výskumný projekt koordinovaný skupinou Women Working Worldwide so sídlom vo Veľkej Británii. Hlavným zameraním projektu bol výskum postavenie pracujúcich žien v globálnom odevnom priemysle v rozvojových krajinách a krajinách strednej a východnej Európy (Wills a Hurley 2005). V súlade so zameraním akčného výskumu bolo cieľom projektu nielen prehĺbiť poznanie dopadu štruktúry globálnych dodávateľských sietí odevného priemyslu na pracovné podmienky žien, ale aj aktívne pomôcť zlepšovaniu postavenia pracujúcich.

Metóda akčného výskumu bola opakovane použitá aj vo výskume týkajúcom sa kampane za zvýšenie minimálnej mzdy a zlepšenie pracovných podmienok v Londýne. Séria akčných výskumných projektov bola orientovaná na pracovné podmienky zamestnancov v rôznych sférach služieb. V dôsledku privatizácie, nárastu subkontrahovania a odbúravania vplyvu odborov sa pracovné podmienky pracujúcich naspedku mzdového rebríčku v tomto globálnom meste zhoršili natoľko, že základná sociálna reprodukcia ich rodín zostala ohrozená. Akčný výskum uskutočnený medzi zamestnancami upratovačských služieb v niektorých prominentných bankách londýnskej finančnej štvrte Canary Wharf pomohla zmeniť ich mzdové a pracovné podmienky (Wills 2001 a 2004).

Dotazníky

Poslednou metódou, o ktorej sa chceme aspoň stručne zmieniť, je metóda dotazníková. Ako sme už spomenuli, stojí na rozhraní kvantitatívnych a kvalitatívnych metód. Je zrejmé, že obmedzený priestor papiera na vyjadrenie respondenta k problému prostredníctvom dotazníka (spôsobený často už samotným formulovaním otázok) neumožňuje taký hlboký výskum ako napríklad rozhovor. Osobná zainteresovanosť do formulovania otázok, množstvo, forma a cieľnosť otázok, ako aj výber respondentov môžu približovať tento výskum viac ku kvalitatívnym metódam ako ku kvantitatívnym štatistickým zisťovaniam. Hoci protikladným faktom je, že odpovede z dotazníkov bývajú veľmi často kvantifikované a štatisticky vyhodnocované. Odpovede formou slovných hodnotení pri otvorených otázkach stoja zase bližšie rozhovoru a aj samotné vyhodnocovanie takýchto otázok býva zložitejšie.

Príkladom použitia dotazníkovej metódy môže byť výskum uskutočnený katedrou geografie na Queen Mary, University of London, ktorý sa zameriaval na pracovné podmienky zamestnancov (asi 20 % všetkého pomocného personálu) miestnej nemocnice Royal London Hospital. Išlo o prvý výskum vo Veľkej Británii, kde sa zisťoval dopad zvýšenia miezd a zlepšenia pracovných podmienok v kontexte tzv. „living wage“ (pozri Sokol et al. 2006). Tento príklad je vhodný

aj na ilustrovanie prelínania a vzájomného dopĺňania kvalitatívnych a kvantitatívnych metód.

Delfská metóda

Z kvalitatívnych metód je nutné ešte aspoň stručne spomenúť Delfskú metódu, ktorá patrí v súčasnosti k významným expertíznym prognostickým metódam vo svete. Podľa Šmálovej et al. (2006) je vhodná pri predpovedaní javov, prípadne budúcich územných štruktúr v prípade, keď nedisponujeme jednoznačne potvrdenou teóriou alebo nepoznáme zákonitosti, ktoré charakterizujú proces vývoja objektov v študovanom území. Ide o javy, ktoré majú interdisciplinárny charakter a pri ktorých sa evidujú revolučné zmeny. V takomto prípade sa do popredia prognózy dostávajú osobné, vedecky podložené názory špecialistov (expertov) rôznej vedeckej orientácie, ktorí skúmajú jednotlivé aspekty sledovanej problematiky. Teoreticko-metodologické aspekty Delfskej metódy sú podrobne spracované v pomerne veľkom množstve prác, napr. Šulc (1974), Gordon (1994), Adler a Ziglio (1996), Linstone a Turoff (2002). Podľa Kurucovej (2006) spočíva podstata Delfskej metódy v systematickom získavaní, triedení, porovnávaní a spresňovaní názorov (prognóz) skupiny respondentov (expertov) v interdisciplinárnej problematike.

KONŠTRUKCIA A INTERPRETÁCIA KVALITATÍVNYCH DÁT

Ako vidno z horeuvedených príkladov, možnosti zberu údajov pri kvalitatívnom výskume sú neobyčajne široké. Pomocou kvalitatívnych metód dáta získavame – konštruujeme (primárne dáta ako výsledok terénneho výskumu). Problémom často býva, ako s dátami získanými za pomoci kvalitatívnych metód správne narábať, ako ich správne analyzovať a interpretovať. V nasledujúcej časti príspevku sa preto venujeme detailnejšie tomu, ako dáta konštruujeme, ako vytvárame primárne dáta a aké úskalia je treba prekonať pri ich správnej analýze a interpretácii. Kvôli tesnému vzťahu geografa a komunity (jednotlivca), ktorý často sprevádza výskumný projekt, pri ktorom sa používajú kvalitatívne metodologické nástroje, je veľmi dôležité zachovávať etický kódex. Otázka etiky je dôležitá natoľko, že sa jej aspoň stručne budeme venovať v samostatnej časti článku.

Primárne a sekundárne dáta

Dáta používané pri geografickom skúmaní možno v zásade rozdeliť na dve základné skupiny: na dáta primárne, ktoré sú vytvárané samotným výskumníkom (self-constructed) a sekundárne, vytvárané inou osobou, prípadne inštitúciou (pre-constructed).

Výskumník by mal pri používaní sekundárnych dát vždy vedieť, kto, kde a ako dáta vytvoril, iba tak môže posúdiť ich výpovednú hodnotu. Podľa toho možno tiež zistiť, ako vypovedajú o realite a o tom, čo výskumníka zaujíma. Dáta často môžu mať politický alebo emotívny charakter.

Daněk (2006) rozdeľuje *sekundárne dáta* na tri skupiny: oficiálne pramene (vládne správy, registre, štatistiky), neoficiálne pramene (novinové články, osobné dokumenty, mapy) a imaginatívne pramene (romány, umelecké diela).

Oficiálne pramene bývajú publikované vládnyimi inštitúciami (napríklad volebné výsledky) a obvykle sú považované za spoľahlivé a presné, pretože sú „oficiálne“. Napriek tomu ani vlády nie sú neutrálnymi pozorovateľmi, ale aktívnymi hráčmi v spoločnosti. Výskumník nemusí byť viazaný na písané zdroje, ani na tie, ktoré majú zjavne geografickú podobu, ani na tie, ktoré sa tvária oficiálne a autoritatívne. Neoficiálne pramene bývajú vytvárané rôznymi inštitúciami a firmami mimo sféry verejnej správy. Môžu mať veľmi rôzne formy: text (knihy, časopisy, noviny), elektronické dáta (GIS), obrazy vytesané v kameni (historická geografia), vývesky realitných kancelárií (geografia mesta), televízne správy, dokumentárne programy v rádiu, audiozáznamy „verbálnych histórií“, osobné dáta (denníky, listy, fotografie a domáce účty). Výhody neoficiálnych prameňov môžu byť v tom, že môžu poskytnúť informácie o prostredí, ktoré je nedostupné alebo uzavreté (či už z priestorového alebo časového hľadiska). Dobrým príkladom takéhoto použitia prameňov môže byť napríklad výskum Massey a Meegan (1979). Prostredníctvom firemných výročných správ a ročeniek zmapovali historické zmeny v jednotlivých sektoroch priemyslu v posledných sto rokoch.

Primárne dáta sú podľa Daněka (2006) tie, ktoré si konštruje sám výskumník aktívnym skúmaním v teréne, a sú získané priamo kontaktom s ľuďmi, ktorých študujeme. Vytvárajú sa vtedy, keď dátové zdroje využiteľné v našom výskume v oficiálnych prameňoch často nenájdeme to, čo hľadáme a pod. a zaoberajú nás názory ľudí, ich postoje, hodnoty, určité skupiny v určitej lokalite (napr. obyvatelia ghetta, manažéri nadnárodných spoločností, ...).

Primárne dáta majú rôzne výhody, ako aj obmedzenia, pravidlá, praktické postupy, kedy a ako je vhodné ich použiť, ktoré je potrebné rešpektovať. Kvalita dát závisí na tom, aké metódy použijeme. Metódami na získanie primárnych dát sú práve kvalitatívne metódy, hoci metódou získavania primárnych dát môže byť aj dotazníková metóda, ktorá býva spravidla považovaná za kvantitatívnu metódu. A zase naopak, sekundárne dáta môžu byť veľmi vhodne využité pri viacerých metódach analýz textov a obrazov rozličných oblastí humánnej geografie, ako bolo uvedené vyššie.

Významným znakom a zároveň kritickým bodom kvalitatívneho výskumu je výber skúmaných prípadov, zväčša osôb¹⁰. Kvantitatívny výskum sa upriamuje na reprezentatívny výber čo najväčšieho počtu respondentov a tiež na charakter výberu, ktorý by mal štatisticky pokryť štruktúru skúmaného obyvateľstva (každý má možnosť byť vybraný – tzv. „probability sampling“). Naproti tomu v prípade kvalitatívneho výskumu nie je ani tak dôležitá reprezentatívnosť respondentov, ale skôr reprezentácia údajov, ktorá sa docieli pri správnom vedení samotného výskumu. Kvalitatívny výskum si vystačí s pomerne malým množstvom účastníkov, maximálne niekoľko málo desiatok, istý typ výskumu sa dokonca robí aj s jednou či 2-3 osobami. Gavora (2006) zdôrazňuje zámernosť (v porovnaní s pravdepodobnosťou kvantitatívneho výskumu) výberu a jeho postupnosť (čo znamená, že výber účastníkov sa môže meniť s pokračujúcimi etapami výskumu).

¹⁰ Môžu to byť ale i miesta a prostredia, predmety (obrazy, zvukové nahrávky) či texty.

Analyza dát (tvorba teórie údajov)

Pokiaľ chápeme kvalitatívny výskum ako niečo viac než len čistú deskripciu javov, získané údaje, ktorých je zväčša veľké množstvo, je potrebné spracovať do kompaktnej správy, práce, teórie. Je potrebné zdôrazniť základnú poučku kvalitatívneho výskumu, že analýza údajov nepredstavuje štádium práce nasledujúce po zbere údajov, ale ide o *súbežnú činnosť*. Preto s kódovaním, usporadúvaním a analyzovaním údajov začíname už po prvom zbere dát.

Existuje viacero metód smerujúcich k tvorbe teórie z kvalitatívneho výskumu, najväčšiu „prestíž“ si však vytvorila *zakotvená teória*¹¹, vytvorená dvojicou amerických sociológov Anselmom Straussom a Barneyom Glaserom ešte v šesťdesiatych rokoch. Na tomto mieste sa chceme iba v krátkosti zmieniť o jej hlavných postupochoch, ktoré môžu inšpirovať aj iné prístupy k analýze.

Zakotvená teória (grounded theory, Strauss a Corbin 1999) stojí v strede medzi kritikou kvantitatívneho, hypoteticko-deduktívneho prístupu, ktorý robí z vytvárania teórií mimovýskumnú záležitosť, a zúženým chápaním kvalitatívneho výskumu ako čisto deskriptívnej záležitosti, v zásade presahujúcej indukčívne možnosti empirického výskumu. Už samotný pojem „zakotvená“ (podložená) zdôrazňuje potrebu spätosti teórie s reálnym svetom, systematickým skúmaním reálneho sveta.

Výskumník by do procesu nemal vstupovať s vybranou formálnou teóriou poskytujúcou mu základné hypotézy a pojmy. Práve pojmy a hypotézy by mali byť objavené až na základe skúmaného javu (umožňujúc a rešpektujúc tak jeho variabilitu, špeciálne pri výskume) a vzťahov medzi jeho prvkami. Podľa zisteného sa môžeme rozhodnúť pre priradenie k už známej teórii. Dôležitá je „vernosť údajom“ a odmietnutie ich „vynucovania v súlade s teóriou“ (Kusá 2005b). Sumárne, slovami autora: „Zakotvená teória je teória indukčívne odvodená zo skúmaného javu, ktorý reprezentuje ... zhromažďovanie údajov, ich analýza a teória sa vzájomne dopĺňujú, nezačíname teda s teóriou, ktorú by sme následne overovali. Skôr začíname skúmanou oblasťou a nechávame, nech sa vynorí, čo je v tejto oblasti významné“ (Strauss a Corbin 1999).

Kvalitatívny výskumník zväčša pracuje s nepreberným množstvom údajov, z ktorých iba niektoré sú pre jeho prácu užitočné. Preto jedným z prvých krokov musí byť analýza – *triedenie* získaných údajov, ich *redukcia*, *usporiadanie* atď. S tým sa viaže nutnosť neustále čítať získavané údaje, oboznamovať sa s nimi a ponárať sa do nich. Výsledkom je súhrn údajov, ktorý je vhodný na samotné spracovanie pri tvorbe teórie.

Strauss a Corbin (1999) identifikujú tri fázy analýzy, tri fázy *kódovania*¹². V prvom, *otvorenom kódovaní* je potrebné preveriť zhromaždené údaje a odhaliť významové kategórie. K javom tak priradíme pojmy, pričom takýto kód by sa mal v texte opakovať viac krát, čím pojmová množina, s ktorou pracujeme, „zhustne“. Tento proces kódovania tiež môže byť viacvrstvový a z množiny kódov ich ďalej môžeme zoradovať do množiny kategórií. Tvorbu

¹¹ Bližšie sa s ňou dá zoznámiť vo viacerých prácach (napr. v češtine vydaná Strauss a Corbin (1999)).

¹² Kódovanie je predovšetkým priradovanie *pojmov* k obsiahnutým údajom. Nemožno ho chápať ako čistú redukciu v zmysle napr. clusterovej analýzy zo štatistiky.

kódov identifikujú Miles a Huberman (1994) viacerými spôsobmi. Možno postupovať deduktívne, keď si vopred vytvoríme zoznam pre nás užitočných kódov a pri kontrole v texte tieto kategórie identifikujeme a označujeme. Inou možnosťou je postupovať induktívne a kódovať iba to, čo v texte naozaj je, väčšinou sa však kombinujú oba spomínané postupy. *Axiálne kódovanie* je založené na hľadaní vzťahov medzi samotnými kategóriami. Vzťahy hľadáme ako následok, príčinu, stratégiu, kontext medzi nimi, usporadúvame ich do grafickej schémy, prípadne ďalej redukuje. Dôležitým faktorom je, že samotné axiálne kódovanie nemusí striktné nasledovať po otvorení, ale malo by prebiehať viac-menej následne, prekrývajú sa, vytvárajúc vzájomné stratégie. *Selektívne kódovanie* začína vymedzením *centrálnej* kategórie, okolo ktorej sa buduje teória. Je to kategória, ku ktorej sa v hierarchickom usporiadaní stavajú ostatné. Okolo tejto kategórie (témy) zároveň budujeme našu teóriu. Strauss a Corbin (1999) podporujú samotnú tvorbu teórie tvorením *rozprávania, príbehu*. Čiže schematizované vzťahy medzi centrálnou kategóriou a ostatnými kategóriami sa snažíme dostať do naratívnej podoby, a tým interpretovať našu teóriu.

Okrem zakotvenej teórie patria medzi vyhodnocovacie postupy v oblasti kvalitatívneho výskumu aj niektoré ďalšie metódy, ktoré vznikli na báze teórií na prelome 60. a 70. rokov. Patrí sem ďalej tzv. *fenomenologická analýza, metóda hermeneutickej parafrázy a metóda objektívnej hermeneutiky*, ako aj niektoré ďalšie (Ondrejko 2006). Na tomto mieste sa však nimi nebudeme zaoberať.

SUBJEKTIVITA / OBJEKTIVITA VÝSKUMNÍKA

Ďalším problémom kvalitatívneho výskumu je otázka objektivity a subjektivity. V odborných geografických diskusiách býva objektivita tradične zdôrazňovaná v súvislosti s kvantitatívnymi metódami. Objektivita zvyčajne pozostáva z dvoch komponentov. Po prvé sa vzťahuje k osobnej účasti výskumníka a ostatných účastníkov výskumu. Zo samotnej sociálnej podstaty výskumu je zrejmé, že tento druh objektivity kvalitatívnymi metódami dosiahnuť nie je možné. Druhý typ objektivity odporúča nezávislosť výskumníka od cieľa výskumného projektu. Táto skutočnosť implikuje, že nemôže existovať interaktívny vzťah medzi výskumníkom a procesom zberu a interpretácie dát. Je jasné, že nezaujatá interpretácia je ťažká, ak nie nemožná, pretože každý výskumník prináša svoj subjektívny pohľad na výskum. Tu je však dôležité zdôrazniť, že kým kvantitatívny výskum tvrdošijne predstiera objektivitu, kvalitatívny výskum sa k subjektivite zväčša otvorene priznáva.

Subjektivita zahŕňa začlenenie osobných názorov a charakteristík do výskumnej praxe. Kvalitatívny výskum kladie dôraz práve na subjektivitu, pretože metódy zahŕňajú sociálne interakcie. Ako bolo možné vidieť v predchádzajúcej časti príspevku, výskumník vychádza zo svojich osobných zdrojov pri nadväzovaní kontaktu a samotnej komunikácii s respondentmi. Čítanie textu, pozorovanie krajiny tiež predstavuje subjektívny pohľad výskumníkov pri ich každodennom chápaní sveta.

Zbieranie a interpretovanie kvalitatívnych dát počíta s dialógom medzi výskumníkom a skúmaným. V tomto dialógu osobné charakteristiky a sociálne postavenie – ako elementy subjektivity – nemôžu byť úplne kontrolované alebo

zmenené, pretože samotný dialóg nikdy neprebíha v sociálnom vákuu. Spôsob, akým je vnímaný výskumník respondentmi, spôsoby akými respondentov vníma výskumník a spôsoby interakcie sú aspoň čiastočne determinované spoločenskými normami. Dowling (2000) nazýva tento druh subjektivity intersubjektivitou a za najvhodnejšiu stratégiu jej využitia považuje *kritickú reflexivitu* (critical reflexivity). Za predpokladu nemožnosti objektívnej pozície výskumník by si mal byť vedomý povahy svojej účasti, schopnosti rozlíšiť vplyv sociálnych vzťahov a možných dôsledkov vplyvu subjektivity a intersubjektivity na interpretáciu výskumu.

Dowling (2000) rozširuje diskusiu aj o subjektivite a pozícii výskumníka pri výskume, pretože schopnosť interpretácií je tiež závislá na povahe a charakteristikách výskumníka. Dôležitá je tu diskusia o relatívnej povahe výskumníka ako „insidera“ alebo „outsidera“.

Za insidera („zasväteného do problému“) možno považovať toho, kto sa respondentom v mnohých aspektoch podobá. Naopak, cudzinec je v mnohých ohľadoch odlišný. Napríklad pri skúmaní migrantov z Ázie bielou akademičkou, nemigrantkou je druhý prípad, outsiderstvo. Jednou rovinou diskusie je, že dáta získané „insiderom“ pri zbere aj pri interpretácii majú lepšiu výpovednú hodnotu ako tie od „outsidera“. Ľudia sú ochotnejší rozprávať slobodne a výskumník pravdepodobne lepšie pochopí, čo hovoria, pretože majú rovnaký pohľad na svet. Pokiaľ výskumník nie je členom rovnakej spoločenskej skupiny ako respondenti, nadviazanie vzájomného vzťahu môže byť zložitejšie. A tiež pokiaľ výskumník nemá rovnaký pohľad na vec, interpretácia môže byť menej hodnoverná. Proti týmto tvrdeniam stojí názor, že byť „outsiderom“ môže výskum obohatiť. V praxi to môže napríklad znamenať, že respondenti výskumníkovi dôkladnejšie a jasnejšie vysvetľujú a objasňujú zážitky, udalosti, okolnosti a pocity.

Ako poslednú poznámku na tomto mieste treba povedať, že výskumník nikdy nebude mať čistú pozíciu. Každý má prekrývajúce sa socio-ekonomické, rodové, etnické, vekové a ďalšie charakteristiky. Ak má takéto mnohonásobné funkcie, rovnako ako aj účastníci výskumu, potom môže nájsť mnohé podobnosti a odlišnosti medzi skúmanými a skúmajúcimi. Dowling (2000, s. 33) uvádza, že „vedenie si určitých rovnakostí aj odlišností môže byť jedným z potešení a prekvapení kvalitatívneho výskumu“. Hodnota kvalitatívneho výskumu je v tom, že na rozdiel od výskumu kvantitatívneho si pozicionalitu uvedomuje a aktívne s ňou pracuje.

ETIKA VÝSKUMU

Ďalším prínosom a zároveň problémom kvalitatívneho výskumu je otázka etiky. Etická dimenzia vyvstáva už zo samotného spôsobu uskutočňovania kvalitatívneho výskumu, najmä z priamej interakcie s respondentom. Pri kvalitatívnom výskume pritom zvlášť vystupuje do popredia otázka etického prístupu k respondentom zásadne ako *k cieľom*, a nie ako *k prostriedkom* (Kusá 2005b). Podľa Kusej poznanie už nemožno chápať ako cieľ, pre ktorý je možné alebo potrebné všeličo obetovať.

Spomínané princípy sa môžu porušovať mnohými, na prvý pohľad nie úplne zrejmyými spôsobmi, ako nátlak na vstup do výskumu, manipulácia či stresova-

nie skúmaného počas výskumu, nevhodné správanie atď. (Gavora 2006). Dôsledkom môže byť napr. nedostatočné a neúplné vysvetlenie podmienok výskumu, nepriamy nátlak (napr. cez nadriadeného), predsúvanie vlastných názorov a pod.

Ďalšia sféra etiky výskumu sa dotýka dôvernosti a súkromia skúmaného. Účastník výskumu by mal byť plne uzrozumený s podmienkami výskumu, ako aj ďalším „osudom“ údajov. Malo by byť zabezpečené, aby jeho identita nebola prezradená (ani prezraditeľná)¹³, taktiež prostredie, v ktorom sa výskum odohráva, by malo rešpektovať jeho názory. Samozrejým je aj autentické uvedenie údajov, ich nemanipulovanie. Pre vytváranie vzťahu medzi výskumníkom a skúmaným je najlepšia *reciprocita*, dosahujúca obojstranne postupné hlbšie úrovne dôvery a intímnosti (Reinharz 1992, Kusá 2005b).

Podľa Dowling (2000) uvádza, že zodpovednosť výskumníka voči účastníkom treba vnímať v troch rovinách: zachovanie súkromia, informovaný súhlas a možnosť poškodenia.

Kvalitatívne metódy často zahŕňajú odokrývanie niečieho *súkromia*. Je možné, že výskumník kladie veľmi osobné otázky alebo pozoruje vzťahy v domácnostiach, ktoré sú obvykle považované za súkromné. Treba brať do úvahy, že detaily zo súkromia nie sú verejné. Preto treba nahrávky originálnych poznámok, prípadne prepisov uschovávať na bezpečnom mieste, kde je prístup k nim zamedzený. Existuje viacero spôsobov na zabezpečenie *anonymity* respondentov, vrátane používania pseudonymov a maskovania ďalších identifikačných charakteristík (zamestnanie, lokalita, atď.) v písomnej verzii výskumu. Niekedy, ak nie je možné zachovať anonymitu (napríklad ak robíme rozhovor so starostom obce), je vo zverejnených správach z výskumu nutné požiadať o povolenie použitia mena.

Informovaný súhlas (informed consent) znamená, že osoby zúčastnené vo výskume by mali schváliť, že budú zahrnuté do výskumu. Avšak toto kritérium znamená viac ako len súhlas k rozhovoru, musí to byť súhlas informovaný. Účastníci (informátori) by mali presne vedieť, na čo svoj súhlas dávajú, preto by im výskumník mal vysvetliť, aké záležitosti sú predmetom skúmania a oboznámiť ich s tým, čo sa od nich očakáva.

Výskum by nemal spôsobiť ani výskumníkovi, ani účastníkom žiadne *škody* (fyzické, ani sociálne). U sociálnych vedcov sa nepredpokladá, že by spôsobovali fyzické škody, ľudia však môžu utpieť psycho-sociálnu ujmu. Pri výskume napríklad môžu vyjsť najavo skutočnosti, ktoré účastníka nahnevajú alebo rozrušia. Ak sa niečo také stane, neznamená to, že výskum nemôže pokračovať, treba len uvážiť aj takúto možnosť. Výskumník by tiež nemal počas skúmania vystavovať nebezpečenstvu seba.

Tieto a mnohé ďalšie skutočnosti treba zobrať do úvahy pri plánovaní a uskutočňovaní kvalitatívneho výskumu. Je veľmi ťažké poskytnúť univerzálny návod na etické vedenie výskumu, keďže hodnotenie etiky závisí od konkrétnej

¹³ Príkladom je práce Danglová et al. (2005), kde boli zamlčané dokonca všetky geografické názvy z okolia skúmaných obcí, aby nebolo možné zistiť identitu účastníkov vzhľadom na ich funkciu v miestnej komunite.

situácie a od etických hodnôt výskumníkov na jednej strane a účastníkov (respondentov) na strane druhej.

ZÁVER

Cieľom tohto článku bolo vyzdvihnúť dôležitosť kvalitatívnych metód v geografickom výskume. Článok argumentoval tým, že kvalitatívne metódy predstavujú významné možnosti zlepšenia výskumu v humánnej geografii. Z tohto dôvodu sa kvalitatívne prístupy tešia značnej pozornosti v teórii i praxi západnej geografie. Toto sme demonštrovali analýzou série paradigmatických vln a ilustrovali na príkladoch geografickej praxe. Poukázali sme aj na to, že hoci kvalitatívny výskum nie je bezproblémový, slovenská geografia môže veľa získať jeho plným využitím.

V úvodných častiach článku sme sa pokúsili kvalitatívne metódy zadefinovať podľa viacerých autorov. Z mnohých definícií kvalitatívneho výskumu možno vybrať definovanie podľa Strausa a Corbina (1999), ktorí za taký považujú „akýkoľvek výskum, ktorého výsledky sa nedosahujú pomocou štatistických procedúr, či iných spôsobov kvantifikácie“.

Lepšie pochopenie kvalitatívnych metód umožňuje sledovanie dichotómie, keď porovnávame oba metodologické postupy – kvalitatívne aj kvantitatívne. Uvedená dichotómia spočíva nielen v samotnom zbere údajov, ale aj v objeme a kvalite údajov, ktoré možno získať. Kvalitatívny výskum však nie je iba odlišným súborom nástrojov zberu, analýzy a interpretácie dát, je to predovšetkým špecifický prístup k skúmanej realite. Rozdielnosť možno nájsť aj v teoretickom prístupe výskumníka, pretože kvalitatívny výskum poskytuje oveľa väčšiu voľnosť. Rozdielne je aj poradie výskumných fáz, tvorba teórie pri kvalitatívnom výskume môže prebiehať súbežne so zberom dát a ich analýzou.

Ďalšou časťou príspevku voľne nadväzujeme na posúdenie miesta kvalitatívneho výskumu v geografickej praxi. Postavenie kvalitatívneho geografického výskumu zaujímalo odlišnú pozíciu v rozličných historických obdobiach – v prieskumno-objaviteľskom období, v období klasickej geografie, regionálnej geografie, ktoré bolo nasledované kultúrnou geografiou a neskôr kvantitatívnu revolúciou, sprevádzanou rozvojom priestorových vied. Špecifickú pozornosť venujeme obdobiu kritických sociálnych vied, označovanému ako obdobie postkvantitatívne, v ktorom prichádza spolu s kritikou kvantitatívneho obdobia výrazný nástup používania kvalitatívnych metód. Behaviorálna geografia ako prvá kriticky reaguje na kvantitatívne obdobie, hoci stále nevybočuje z pozitivistického programu. Humanistická geografia zaznamenáva už definitívny rozchod s pozitivistickou tradíciou a do centra pozornosti kladie osobnosť skúmajúceho a skúmaného. V období rozvoja radikálnej a feministickej geografie možno pozorovať už pevné zastúpenie kvalitatívnych metód v teórii aj praxi geografie. Neskôr sa kvalitatívny výskum dostáva do popredia aj v disciplínach ako kultúrna, historická, alebo “nová ekonomická geografia”. Dominantnou metódou ostáva interview, rozvíja sa však metóda zúčastneného pozorovania či priamo etnografické práce, textové analýzy, rôzne metódy pracujúce s vizuálnymi a zvukovými materiálmi. Oblasti zberu dát sa rozširujú okrem sekundárnych oficiálnych zdrojov a terénu aj na miesta ako Internet. Rovnako tak sa rozvíjajú aj analytické stratégie.

Hoci v západnej geografii možno hovoriť o prudkom rozmachu kvalitatívnych metód, snažíme sa odhaliť nielen výhody kvalitatívneho výskumu, ale poukázať aj na jeho slabé alebo problematické stránky. Predovšetkým kvalitatívny výskum často nevyhovuje požiadavkám pri objednávkach zo strany vládnych či súkromných zdrojov, a tak už samotné snahy pri dotovaní tréningovania nových výskumníkov sa orientujú na kvantitatívne zamerané zdroje. V mnohých oficiálnych kruhoch sa kvantitatívny výskum stále spája s predstavou spoľahlivosti a transparentnosti, zatiaľ čo kvalitatívny výskum sa svojou subjektivitou považuje za nie dostatočne dôveryhodný. Zo samotnej sociálnej podstaty výskumu je zrejmé, že tento druh objektivity nie je možné dosiahnuť kvalitatívnymi metódami.

Napriek týmto limitom sa kvalitatívne metódy úspešne využívajú v mnohých oblastiach geografického výskumu, čo sme ilustrovali na niektorých príkladoch zo súčasnej západoeurópskej geografickej praxe. Tieto a mnohé iné príklady môžu slúžiť ako inšpirácia pre slovenský geografický výskum.

Už v úvode argumentujeme nedostatočným zastúpením kvalitatívneho výskumu v slovenskej geografii. Z publikovaných prác v posledných rokoch je zrejmé, že štúdie v rámci slovenskej geografickej literatúry, ktoré by zdôrazňovali dôležitosť kvalitatívneho metodologického prístupu, sú skôr ojedinelými výnimkami, kvalitatívne výskumné techniky si však pomaly získavajú miesto aj v slovenských výskumoch. V konkrétnych výskumoch možno už nájsť príklady využívania niektorých kvalitatívnych metód, najčastejšie metódu rozhovorov. Veríme, že kvalitatívne metódy svoju pozíciu v slovenskej geografii nájdu a v záujme dosahovania čo najlepších výsledkov sa stanú neoddeliteľnou súčasťou geografických výskumov. Nazdávame sa, že následným logickým krokom a úlohou, ktorá stojí pred slovenskou geografiou, je detailné oboznámenie sa s konkrétnymi kvalitatívnymi metódami a metodologickými postupmi a poučenie z ich aplikácie v konkrétnych geografických výskumoch.

LITERATÚRA

- ADLER, P. A., ADLER, P. (1994). Observational techniques. In Denzin, N. K., Lincoln, Y. S., eds. *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks (Sage Publications), pp. 377-392.
- ADLER, M., ZIGLIO, E., eds. (1996). *Gaying into the Oracle. The Delphi method and its application to social policy and public health*. London (Jessica Kingsley Publishers).
- AITKEN, S., VALENTINE, G. (2006). *Approaches to Human Geography*. London (Sage Publications).
- AMIN, A., THRIFT, N. (1994). Living in the Global. In Amin, A., Thrift, N., eds. *Globalization, Institutions and Regional Development in Europe*. Oxford (Oxford University Press), pp. 1-22.
- BAUDRILLARD, J. (1998). *The Consumer Society*. Paris (Gallimard).
- BAXTER, J., EYLES, J. (1997). Evaluating qualitative research in social geography: Establishing "rigour" in interview analysis. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 22, 505-525.
- BELL, D., BINNIE, J., CREAM, J., VALENTINE, G. (1994). All hyped up and no place to go. *Gender, Place and Culture*, 1, 31-47.
- BEŽÁK, A. (1994). Prístupy k analýze kvalitatívnych priestorových dát. *Geographia Slovaca*, 7, 7-20.

- BLAŽEK, M., ROCHOVSKÁ, A. (2006). *Feministické geografie*. Bratislava (Geografika).
- BLEHA, B. (2005). *Migrácia v kontexte populačných prognóz na Slovensku*. Naša demografia – súčasnosť a perspektívy, Bratislava (Slovenská štatistická a demografická spoločnosť), 26-31.
- BUČEK, J. (2006). Hlavné smery a problémy výskumu súčasnej politickej geografie. *Geografický časopis*, 58, 353-371.
- CONVERÝ, F., MCINERNEY, D., SOKOL, M., STAFFORD, P. (2006). "Organising space in a dynamic economy – insights for policy from the Irish experience". *Built Environment*, 32, 172-182.
- COOKE, P., MORGAN, K. (1998). *The associational economy : firms, regions, and innovation*. Oxford (Oxford University Press).
- COX, K. R., GOLLEDGE, R. G., eds. (1969). *Behavioural problems in geography: a symposium*. Northwestern University Studies in Geography, 17. Evanston (Department of Geography, Northwestern University).
- COX, K. R., GOLLEDGE, R. G., eds. (1981). *Behavioural problems in geography revisited*. London (Methuen).
- CRANG, P. (1997). *Cultural turns and the (re)constitution of economic geography*. In Lee, R., Wills, J., eds. *Geographies of economies*. London (Arnold), pp. 3-15.
- CRANG, M. (2002). Qualitative methods: the new orthodoxy? *Progress in Human Geography*, 26, 647-655.
- DANEK, P. (2006). *Metody geografického výskumu*. Elektronické studijní materiály. Olomouc, Katedra geografie, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého. Dostupné na: <http://geography.upol.cz/kgg-mgv.htm> (cit: 2007-05-24).
- DANIELS, S., COSGROVE, D. (1988). Iconography and Landscape. In Cosgrove, D., Daniels, S., eds. *The Iconography of Landscape*. Cambridge (Cambridge University Press), pp. 1-10.
- DANGLOVÁ, O. et al. (2005). *Vidiak v procese transformácie. Výsledky etnografického výskumu jedného západoslovenského regiónu*. Bratislava. (ÚE SAV).
- DENZIN, N. K., LINCOLN, Y. S. (1994). Introduction: Entering the field of qualitative research. In Denzin, N. K., Lincoln, Y. S., eds. *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks (Sage Publications), pp. 1-17.
- DOWLING, R. (2000). Power, subjectivity and ethics in qualitative research. In Hay, I., ed. *Qualitative research methods in human geography*. Melbourne (Oxford University Press), pp. 19-29.
- DOMOSH, M. (1991). *Towards a feminist historiography of feminist geography*. TIBG 16, pp. 377-394.
- DUNN, K. (2000). Interviewing. In Hay I., ed. *Qualitative research methods in human geography*. Melbourne (Oxford University Press), pp. 50-82.
- FLORIDA, R. (1995). Toward the learning region. *Futures*, 27, 527-536.
- FONTANA, A., FREY, J. H. (1994). Interviewing: The art of science. In Denzin, N. K., Lincoln, Y. S., eds. *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks (Sage Publication), pp. 361-376.
- FOORD, J., GREGSON, N. (1986). Patriarchy: towards a reconceptualisation. *Antipode*, 18, 186-211.
- GAVORA, P. (2006). *Spríevodca metodológiou kvalitatívneho výskumu*. Bratislava (Regent).
- GUBA, E. G., LINCOLN, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In Denzin, N. K., Lincoln, Y. S., eds. *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks (Sage Publication), pp. 105-117.
- GOLLEDGE, R. G., STIMSON, R. J. (1997). *Spatial behavior: A geographic perspective*. New York (Guilford Press).
- GORDON, T. J. (1994). *The Deplhi Method*. AC/UNU Millenium Project. Futures Research Methodology.

- GOULD, P. R., WHITE, R. (1965). *Mental maps*. Harmondsworth (Penguin Books).
- HÄGGERSTRAND, T. (1982). Diorama, path and project. *Tijdschrift voor Economische en Sociale geografie*, 73, 323-339.
- HAGGETT, P., CHORLEY, R. J. (1969). *Network analysis in geography*. London (Arnold).
- HALL, P., PAIN, K., eds. (2006). *The Polycentric Metropolis: learning from mega-city regions in Europe*. London (Earthscan).
- HARVEY, D. (1973). *Social Justice and the City*. London (Arnold).
- HARVEY D. (1982). *Limits to Capital*. London (Verso).
- HAY, I. (2000). *Qualitative research methods in human geography*. Melbourne (Oxford University Press).
- HUBA, M., IRA, V. (2000). *Stratégia trvalo udržateľného rozvoja vo vybraných regiónoch*. Bratislava (STUZ/SR).
- HUBBARD, P. et al. (2002). *Thinking Geographically*. London (Continuum).
- CHORLEY, R. J., HAGGETT, P. (1967). *Models in Geography*. London (Methuen).
- IRA, V. (1994). Environmental perception and environmental awareness at the area with disturbed environment (Upper Nitra region). *Geografický časopis*, 46, 173-188.
- IRA, V. (2000). Vnútromestský pohyb človeka v čase a priestore (na príklade Bratislavy). In: Matlovič, R., ed. *Urbánny vývoj na rozhraní miléníí. Urbánne a krajinné štúdie 3*, pp. 167-173.
- IRA, V. (2001). Geografia času: prístup, základné koncepty a aplikácie. *Geografický časopis*, 53, 231-246.
- IRA, V., KOLLÁR, D. (1993). *Behaviorálne aspekty výskumu technologických hazardov a rizík. Životné prostredie*, 27, 83-85.
- IRA, V., SZÖLLÖS, J. (1994). Precepčia environmentálnych a ekonomických vplyvov baníctva, energetiky a chemického priemyslu na hornonitrianský región. *Geographia Slovaca*, 7, 35-48.
- JACKSON, P. (1991). Repositioning social and cultural geography. In Philo, C., ed. *New Words*. Aberystwyth (Cambrian Printers).
- JACKSON, P., HOLBROOK, B. (1995). Multiple meanings: shopping and the cultural politics of identity. *Environment and planning A*, 27, 1913-1930.
- KASALA, K. (2006). Metódy kvalitatívneho výskumu v malom regióne. Regionálne transformácie lokalít: meniaci sa identita lokality. *Príspevok prednesený na 4. vedeckej konferencii pri príležitosti nedožitých 90. narodenín Prof. RNDr. Michala Lukníša, DrSc.*. Bratislava (Prírodovedecká fakulta UK a Geografický ústav SAV).
- KOLLÁR, D. (2001). Obraz Slovenska a Rakúska u obyvateľov slovensko-rakúskeho pohraničia. *Geografický časopis*, 53, 59-74.
- KATES, R. W. (1962). *Hazard and choice perception in flood plain management*. Chicago (University of Chicago Press).
- KEARNS, R. A. (2000). Being There: Research through Obseving and Participating. In Hay I., ed. *Qualitative research methods in human geography*. Melbourne (OUP), pp. 103-121.
- KNEALE, J. (2003). Secondary worlds. In Blunt, A., Gruffud, P., May, J., Ogborn, M., Pinder, D., eds. *Cultural geography in practice*. London (Arnold), p. 39.
- KNIGGE, L., COPE M. (2006). Grounded visualization: integrating the analysis of qualitative and quantitative data through grounded theory and visualization. *Environment and Planning A*, 38, 2021-2037.
- KURUCOVÁ, S. (2006). *Prognózovanie perspektív ďalšieho rozvoja jadrovej energetiky v Európe (teoreticko-metodologické východiská)*. Písomná práca k dizertačnej skúške, Bratislava, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava.
- KUSÁ, Z. (2003). Rašomon v skúmaní prípadov. *Sociológia*, 35, 37-60.
- KUSÁ, Z. (2005a). Kvantitatívne a kvalitatívne stratégie v spoločenskovednom výskume. In Viceník J., ed. *Metodologické problémy spoločenských vied*. Bratislava (IRIS), pp. 225-237.

- KUSÁ, Z. (2005b). *Kvalitatívny výskum v spoločenskej vede a sociálnej práci*. Dostupné na: <http://members.chello.sk/zuzakusa/> (cit: 2007-05-24).
- KWAN, M. P. (2002). Re-envisioning GIS as method in feminist geographic research. *Annals of the Association of American Geographers*, 92, 645-661.
- LATHAM, A. (2003). Research, performance and doing human geography: some reflections on the diary-photograph, diary-interview method. *Environment and Planning A*, 35, 1993-2007.
- LEE, R., WILLS, J., eds. (1997). *Geographies of Economies*. London (Arnold).
- LEY, D. (1974). *The black inner city as frontier outpost*. Washington (Annals of the Association of American Geographers).
- LEY, D. (1978). Social geography and social action. In Ley, D., Samuels M. S., eds. *Humanistic geography: problems and prospects*. Chicago (Maaroufa Press), pp. 41-57.
- LEY, D. (1983). *A social geography of city*. New York (Harper).
- LINSTONE, H., TUROFF, M. (2002). *The Delphi Method: techniques and applications*. Massachusetts (Addison-Wesley).
- LYNCH, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge (MIT Press).
- MACMILAN, B., ed. (1989). *Remodelling geography*. Oxford (Blackwell).
- MALIKOVÁ, L., BUČEK, J. (1997). Mayors in Slovakia: a case study. *Sociológia*, 29, 707-722.
- MASKELL, P., MALMBERG, A. (1999). The competitiveness of firms and regions: "ubiquitification" and the importance of localized learning. *European Urban and Regional Studies*, 6, 9-25.
- MASSEY, D. B., MEEGAN, R. A. (1979). *The geography of industrial reorganisation: The spatial effects of the restructuring of the electrical engineering sector under the industrial reorganisation corporation*. Oxford (Pergamon Press).
- MATLOVIČ, R. (2006). Geografia – hľadanie tmelu (k otázke autonómie geografie, jej externej pozície a inštitucionálneho začlenenia so zreteľom na slovenskú situáciu). In Matlovič, R., Ira, V., eds. *Vývoj, súčasný stav a perspektívy slovenskej geografie v 21. storočí*. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XLIV., Folia Geographica 9, pp. 6-43.
- MAY, J. (2003). The view from the streets. In Blunt, A., Gruffud, P., May, J., Ogborn, M., Pinder, D., eds. *Cultural geography in practice*. London (Arnold), p. 23.
- McDOWELL, L. (1983). Towards an understanding of the gender division of urban space. *Society and Space*, 1, 59-72.
- McDOWELL, L. (1995). Bodywork: heterosexual performance in city work. In Bell, D., Valentine, G., eds. *Mapping Desire*. London (Routledge), pp. 75-98.
- McDOWELL, MASSEY, D. (1984). A woman's place? In Massey, D., Allen, J., eds. *Geography matters!* Cambridge (Cambridge University Press), pp. 128-147.
- MICHÁLEK, A. (1997). Rizikové areály v Bratislave z aspektu vybraných druhov kriminality. *Geografický časopis*, 49, 47-62.
- MICHÁLEK, A. (2001). Suicídium – vývoj a stav v regiónoch SR. In Mariot, P., Mikulík, O., eds. *Stav a vývoj socioekonomického systému v SR a v ČR na prelome tisícročí*. Bratislava (Geografický ústav SAV), pp. 77-80.
- MICHÁLEK, A. (2004). Meranie chudoby v regiónoch (okresoch) SR. *Sociológia*, 36, 7-30.
- MILES, M. A., HUBERMAN, M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. Thousand Oaks (SAGE Publications).
- MORGAN, K. (1997). The learning region: institutions, innovation and regional renewal. *Regional Studies*, 31, 491-503.
- OAKLEY, A. (1981). *From Here to Maternity: Becoming a Mother*. Harmondsworth (Penguin).

- OGBORN, M. (2003). Using archival research to interpret state formation. In Blunt, A., Gruffud, P., May, J., Ogborn, M., Pinder, D., eds. *Cultural geography in practice*. London (Arnold).
- ONDOŠ, S., KOREC, P. (2006). Súčasné dimenzie sociálno-demografickej priestorovej štruktúry Bratislavy. *Sociológia* 1, 49-82.
- ONDREJKOVIČ, P. (2006). *Úvod do metodológie sociálnych vied. Základy metodológie kvantitatívneho výskumu*. Bratislava (Regent).
- PAVLÍNEK, P. (1993). *Anglo-americká geografie ve dvacátém století*. In Sýkora, L., ed. *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. Praha (Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PF UK), pp. 9-29.
- PEET, R. (1998). *Modern geographical thought*. Oxford (Blackwell).
- PICKLES, J., ed. (1995). *Ground truth: social implications of geographical information systems*. London (Guilford Press).
- PRÉD, A. (1977). The choreography of existence: comments on Hägerstrand's time geography and its usefulness. *Economic geography*, 53, 207-221.
- RAGIN, C. C., BECKER, H. S. (1992). *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge (Cambridge University Press).
- REINHARZ, S. (1992). *Feminist methods in social research*. Oxford (Oxford University Press).
- RELPH, E. (1976). *Place and placelessness*. London (Pion).
- SAYER, A. (1997). The dialectics of culture and economy. In Lee, R., Wills, J., eds. *Geographies of economies*. London (Arnold), pp. 16-26.
- SILVERMAN, D. (2005). *Ako robíť kvalitatívny výskum*. Bratislava (Ikar).
- SMITH, A., ROCHOVSKÁ, A. (2006). Neo-liberalism and post-socialist urban transformations: poverty, inequality and the city. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 48, 43-54.
- SMITH, A., ROCHOVSKÁ, A. (2007). Domesticating neo-liberalism: Everyday lives and the geographies of post-socialist transformations. *Geoforum*, 38, 1163-1178.
- SMITH, A., STENNING, A., ROCHOVSKA, A., SWIATEK, D. (2006). *Social exclusion and spaces of economic practice in two "post-socialist" cities*. Paper presented at the conference: Social exclusion, household networks and post-socialism. Queen Mary, University of London. Dostupné na: <http://www.geog.qmul.ac.uk/socialexclusion/publications.html> (cit: 2007-05-24).
- SMITH, D. M. (1989). *Urban Inequality under Socialism. Case Studies from Eastern Europe and the Soviet Union*. Cambridge (Cambridge University Press).
- SOKOL, M., WILLS, J., ANDERSON, J., BUCKLEY, M., EVANS, Y., FREW, C., HAMILTON, P. (2006). *The impact of improved pay and conditions on low-paid urban workers: the case of the Royal London Hospital*. London, Queen Mary, University of London, Department of Geography. Dostupné na: <http://www.londoncitizens.org.uk/publications.html> (cit: 2007-05-24).
- SPIŠIAK, P., KLAMÁR, R., MICHAELI, E. (2004). Udržateľnosť vybraného vidieckeho mikroregiónu (prípadové štúdiá Mikroregiónu Ptava – južná časť okresu Humenné), *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XLII, Folia Geographica*, 7, pp. 104-126.
- SPIŠIAK, P., KOZOVA, M., SADOVSKÁ, D. (2000). *Trvalo udržateľný rozvoj obce Dunajská Lužná. Vyhodnotenie prieskumu – vzťah obyvateľstva k vlastnej obci a ku skúmanému územiu*. Bratislava (Geografika).
- STORPER, M. (1997). *The Regional World: territorial development in a global economy*. New York (Guilford Press).
- STRAUSS, A., CORBIN, J. (1999). *Základy kvalitatívneho výskumu*. Brno (Albert).
- SÝKORA, L., PAVLÍNEK, P. (1993). Úvod: Geografie v kontextu spoločenských vied. In Sýkora, L., ed. *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. Praha (Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PF UK), pp. 1-3.

- SZÉKELY, V. (1999). Regióny podpory z hľadiska expertného hodnotenia: príklad Slovenska. *Folia Geographica*, 3, 293-299.
- ŠMÁLOVÁ, E., KRÍŽAN, F., KURUCOVÁ, S. (2007). Aplikácia vybraných prognostických metód: techniky scenárov a delfskej metódy v koncepcii TUR. *Príspevok prednesený na 8. vedeckej konferencii doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*, 18.-19.4.2007, Nitra (FPV UKF).
- ŠULC, O. (1974). *Expertizní metody v prognostice*. Praha (ÚVTEI).
- VIDICH, A. J., LYMAN, S. M. (1994). *Qualitative methods: Their history in sociology and anthropology*. In Denzin, N. K., Lincoln, Y. S., eds. *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks (SAGE Publications), pp. 23-59.
- WILLS, J., HURLEY, J. (2005). Action Research: Tracing the threads of labour in the global garment industry. In Hale, A., Wills, J., eds. *Threads of labour: garment industry supply chains from the workers' perspective*. Oxford (Blackwell), pp. 69-94.
- WILLS, J. (2001). *Mapping low pay in East London: A Report written for TELCO's living wage campaign*. London, TELCO. Dostupné na: <http://www.londoncitizens.org.uk/publications.html> (cit: 2007-05-24).
- WILLS, J. (2004). Organising the Low Paid: East London's Living Wage Campaign as a Vehicle for Change. In Healy, G., Heery, E., Taylor, P., Brown, W., eds. *The Future of Worker Representation*. Basingstoke (Palgrave), pp. 264-282.
- WHITE, G. F. (1973). *Natural hazards research*. In Chorley, R. J., ed. *Directions in geography*. London (Methuen), pp. 193-216.
- WINCHESTER, H. P. M. (2000). *Qualitative research and its place in human geography*. In Hay, I., ed. *Qualitative research methods*. Oxford (Oxford University Press), pp. 1-21.
- WOLPERT, J. (1965). Behavioural aspects of decision to migrate. *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*, 15, 159-172.
- ZELINSKY, W. (1973). Women in geography: a brief factual report. *The Professional Geographer*, 25, 151-165.
- ZELINSKY, W., MONK, J., HANSON, S. (1982). Women and geography: a review and prospectus. *Progress in Human Geography*, 6, 317-366.

Alena Rochovská, Matej Blažek, Martin Sokol

ADDING QUALITY TO GEOGRAPHY: ON THE IMPORTANCE OF QUALITATIVE RESEARCH IN HUMAN GEOGRAPHY

This article aims to highlight the importance of qualitative methods in geographical research. It argues that qualitative methods offer important opportunities for improving research in human geography. For this reason qualitative approaches have received much attention in Western geographical theory and practice. This is demonstrated through the examination of the series of paradigmatic shifts and illustrated with examples from geographical practice. While acknowledging that qualitative research is not without its problems, the article argues that Slovak geography has a lot to gain from embracing qualitative research much more fully.

In the opening sections of the paper we have attempted to provide a definition of qualitative methods as offered by different authors. Among many, a definition by Strauss and Corbin (1999) of qualitative research being "any research whose results are not constructed via statistical procedures or other means of quantification" can be used.

For a better understanding of qualitative methods we have examined a dichotomy between qualitative and quantitative methodological approaches. This dichotomy reflects not only the process of data collection, but also the quality and quantity of data collected. Further to this, qualitative research is not just a different set of tools for

data collection, analysis and interpretation, it is, crucially, a specific approach to the researched reality. The differences are also evident in the theoretical framing with qualitative research offering a researcher greater freedom in conducting the research. There is also a difference in the sequence of research steps since qualitative research allows theory formation to occur simultaneously with the data collection and analysis.

In the subsequent sections of the article we have examined the role of qualitative research in Western geography. We argue that qualitative geographical research played a different role in different historic phases – from the paradigm of exploration/discovery to classical geography, regional geography and cultural geography, followed by the “quantitative revolution” accompanied by the emergence of spatial science. We then focus our attention on the critical social sciences in the post-quantitative period with its critique of quantitative approaches and a significant swing towards qualitative methods. Behavioural geography could be seen as the first reaction to the quantitative paradigm, although as such it has not deviated from the positivist framework. Humanist geography then represents a decisive break up with positivist tradition by putting the personality of the researcher and those researched into the centre of attention. Finally, with the emergence of radical and feminist geographies, qualitative methods assumed a prominent role in geographical theory and practice. Furthermore, qualitative research has also come to the fore in cultural geography, historical geography and “new economic geography”. The interview remains the dominant method used, although observation, various ethnographic approaches, text analysis and other methods such as those working with visual or sound materials are also increasingly used. Data collection is no longer limited to fieldwork and/or secondary sources, but may include spaces such as the Internet, hand-in-hand with the development of relevant analytical strategies.

Despite the fact that Western geography has experienced a dramatic proliferation of the use of qualitative methods, we also point at weak and/or problematic features of these methods. Importantly, it is often the case that qualitative research does not strike a chord with the requirements of government or private agencies and the funding for training of future researchers is oriented towards quantitative approaches. Frequently, official circles see quantitative research as representing reliability and transparency, while qualitative research, due to its subjectivity, is often seen as less credible. It is clear from the very social nature of research, that the kind of ‘objectivity’ associated with the quantitative methods cannot be replicated by qualitative research.

Despite these and other limitations, qualitative methods have found a successful application in many areas of geographical research. We have demonstrated this with examples from the current geographical practice in Western Europe. These and many other examples can serve as an inspiration for geographical research in Slovakia.

Right from the outset of the article, we have highlighted a rather limited use of qualitative methods in the Slovak geography (still dominated by quantitative approaches). Indeed, the pieces of work that would emphasize the importance of qualitative methodological approaches are rather an exception here. However, one can find some examples of their use (with interviews being the most preferred qualitative method). There is hope that the use of qualitative methods in Slovak geography will not only increase but will assume a rightful and unseparable role in geographical research – in the interest of achieving the best possible quality. We suggest that the next logical step and the task for Slovak geography is to familiarize itself with individual qualitative methods and methodological approaches and learn from their applications in concrete geographical research.